ڕێزمانی کوردی

(کرمانجی سەروو)

پرۆفیسۆری یاریدەدەر
د.نەریمان خۆشناو

چاپی یەکەم / ٢٠١٥

* ناوی کتێب: ڕێزمانی کوردی (کرمانجی سەروو)
* نووسینی: پ.ی.د.نەریمان عەبدوڵلا خۆشناو
* تایپیێست: نووسەر
* دەرهێنانی ناوەوە و بەرگ: خەلیل هیدایەت مام شێخ
* شوێنی چاپ: یەکەم ٢٠١٥
* شوێنی چاپ: چاپخانەی ڕۆژهەلات/ هەولێر(٤٦٣٩٥٣١)
* تیراژ: ١٠٠٠ دانە
* نرخ: (٤٠٠٠) دینار
* لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی()ی ساڵی ٢٠١٥ی پێدراوە.

مافی لە چاپدانەوەی پارێزراوە بۆ نووسەر

لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی ئاوێر

ژمارە(٢٥٦)

ناوەرۆک

پێشەکی..٤
هەندێ لایەنی جیاوازیی دەنگیی.......................................٦
نێر و مێ...١٣
ئامڕازی دانەپاڵ..٢٤
نــاو...٢٨
جـێـنـاو...٥٥
ئاوەڵناو..٧٥
کار...٩٠
ئاوەڵکار..١١٥
ژمارە..١٢٤
پێشبەند (پریپۆزیشن)..١٣٢
ئامڕازی سەرسوڕمان و بانگکردن.....................................١٣٧
بکەرنادیار..١٤١
سەرچاوەکان..١٤٥

پێشەکی

زمانی کوردی بەسەر چوار زاری سەرەکی دابەشبووە، و هەر زارێکیش چەندین شێوەزاری لەخۆوە گرتووە، ئەمڕۆکە لە باشووری کوردستان دوو زار، کرمانجی سەروو و کرمانجی ناوەڕاست و لەنێو کرمانجی سەروو، شێوەزاری بادینی، و لە کرمانجی ناوەڕاستیش، شێوەزاری بابانی بوونەتە زمانی نووسین و زمانی دامودەزگاکانی حکوومەت، ئەگەرچی کرمانجی ناوەڕاست زیاتر زاڵترە و شێوەی زمانێکی باڵای وەرگرتووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێت نکۆڵی لەوە بکەین، کە کرمانجی سەرووش لە دەڤەری بادینان، بەتایبەتی لە پارێزگای دهۆک، زمانی دامودەزگای میرییە و زمانی پەروەردە و خوێندنە.

بەو واتایەی ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرە و پێمان خۆشبێت یان ناخۆش، ئەمڕۆکە لە باشووری کوردستاندا زمانی کوردی خاوەنی دوو زمانی ستاندارده!، ئەوانیش کرمانجی سەروو و کرمانجی ناوەڕاست، بۆیە لێکۆڵینەوە و توێژینەوە لەم دوو زمانە زۆر گرنگە.

لە ماوەی ڕابوردوودا چەندین نووسین و کتێبمان لەسەر کرمانجی ناوەڕاست بڵاوکردۆتەوە، بۆیە وا دەخوازێ لەمە بە دواوە ئیشەکانمان بۆ کرمانجی سەرووش تەرخانبکەین، ئەمیش بۆ زیاتر خزمەتکردنی زمانەکەمانە، چونکە جگە لە دەڤەری بادینان، ئەمڕۆ لە پرۆگرامی خوێندنی شارەکانی تری کوردستان(هەولێر، سلێمانی،

کەرکووک) ئاماژە بە هەندێ لایەنی ڕێزمانی کرمانجی سەروو لە کتێبی ڕێزمانی کوردیدا دەکرێت، کە بەداخەوە تاڕادەیەک کێشە و گرفتی بۆ مامۆستایان و قوتابییان دروستکردووە، ئەمیش بەهۆی شارەزانەبوونیان یان کەم شارەزاییان لە ڕێزمانی کرمانجی سەروو، بۆیە ئەم ڕێزمانەی ئێمە سەرەتایەکە بۆ ئاشنابوون بە چەند لایەنێکی ڕێزمانی کرمانجی سەروو، بەو هیوایەی لە داهاتوودا کاری باشتر و پوختری بۆ بکەین.

پرۆفیسۆری یاریدەدەر

د.نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو

هەولێر٢٠/٧/٢٠١٥

هەندێ لایەنی جیاوازیی دەنگیی نێوان کرمانجی سەروو و کرمانجی ناوەڕاست

بۆ ئەوەی لە لایەنە دەنگییەکانی کرمانجی سەروو زیاتر شارەزا بین، پێویستە لە دەستپێکدا هەندێ خاسیەت و تایبەتمەندیی لایەنی دەنگیی کرمانجی سەروو بە بەراورد لەگەڵ کرمانجی ناوەڕاست بخەینەڕوو[1]:

١ـ لە کۆتایی و ناوەڕاستی هەندێ وشەدا، لە کرمانجی سەروو (ی) بەرانبەر بە **(وو)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	کرمانجی ناوەڕاست
پاری	پاروو
خانی	خانوو
ئارەزی	ئارەزوو
خاتین	خاتوون
ئاڤڕی	ئابڕوو

١ـ بۆ زیاتر شارەزابوون بۆ ئەم دیاردانە، بڕوانە ئەم دوو سەرچاوەیە: ا. ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)، زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٦، ل ٦٤ ـ ٦٧.ب ـ دولبەر ئیبراهیم فەرەج شالی، یاسای دەنگییەکانی زمانی کوردی، نامەی ماستەر، بەشی کوردی ـ کۆلیژی زمان ـ زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٠.

٢. لە کۆتایی هەندێ وشەدا، لە کرمانجی سەروو **(وو)** بەرانبەر بە **(ی)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
تووژ	تیژ
شوور	شیر

٣. لە هەندێ وشەدا، لە کرمانجی سەروو **(ڤ)** بەرانبەر بە **(و)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
چاڤ	چاو
شەڤ	شەو
هاڤین	هاوین
سێڤ	سێو
هەڤیر	هەویر
ئاڤا	ئاوا

٤. لە زۆر وشەدا، لە کرمانجی سەروو **(ە)** بەرانبەر بە **(بزرۆکە i)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
قەنج	قنج
چەنگ	چنگ
کەچ	کچ

٥ـ لە زۆر وشەدا، لە کرمانی سەروو (**بزرۆکە i**) بەرانبەر بە **(ە)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
هل	هەڵ
هنەک	هەندێک
در	دەر
دکت	دەکات
ب	بە
ک	کە

٦ـ لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، زۆرجار دەنگی ***/ش/*** تێدەچێت، لە بەرانبەردا لە کرمانجی ناوەڕاستدا دەمێنێتەوە، هەروەکو لەم نموونانەی خوارەوەدا دەردەکەوێ:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
فرۆتن	فرۆشتن
ڕێتن	ڕێشتن

٧ـ لە هەندێ وشەدا، لە کرمانجی سەروو **(هـ)** بەرانبەر بە **(و)** لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
هشک	وشک
هشیار	وشیار

هرچ	ورچ
هور	ورد

٨ـ لە هەندێ وشەی کرمانجی سەروودا، **(ص، گ)** بەرانبەر بە **(س، ت)** لە کرمانجی ناوەڕاستدا دەوەستێ، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
صار[1]	سارد
صۆر	سوور
طەڤر	تەور
طاوه	تاوه

٩ـ لە هەندێ وشەدا، پاش و پێش کردن**(جێگۆڕکێ)**ی پیت دەکرێت، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
بەرف	بەفر
تەزره	تەرزه
جینار	جیران
خیز	زیخ

[1] ـ ئەمڕۆکە لە زمانی نووسینی کرمانجی سەرووودا، زیاتر (س) لەجیاتی (ص) و (ت) لەجیاتی (گ) بەکاردەهێنرێت، بەو واتایەی (ص، گ) زیاتر لە ئاخاوتن هەستی پێ دەکرێت نەک لە نووسین، چونکە ئەمڕۆکە (سار) لەجیاتی (صار) و (تەڤر) لەجیاتی (گەڤر) بەکاردەهێنرێن.

نک	کن

١٠. لە هەندێ لەو **(چاوگ)** و **(قەدی چاوگ)** و **(ناو)** و **(ئاوەڵناو)**انەی لە کرمانجی ناوەڕاستدا دەنگی/**د**/یان تێدایە، لە بەرانبەردا لە کرمانجی سەروودا نین، وەک:

	کرمانجی ناوەڕاست	**کرمانجی سەروو**
چاوگ	خواردن	خارن
چاوگ	بردن	برن
چاوگ	کردن	کرن
قەدی چاوگ	خوارد	خار
قەدی چاوگ	برد	بر
قەدی چاوگ	کرد	کر
ناو	ئارد	ئار
ئاوەڵناو	زەرد	زەر
ئاوەڵناو	سارد	سار

١١. لە دیالێکتی کرمانجی سەروودا، **(ڵ)**ی قەڵەو نییە، لە بەرانبەردا لە کرمانجی ناوەڕاستدا یەکجار زۆرە، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
هلچوون	هەڵچوون
خال	خاڵ

هەڤال	هەڤاڵ

١٢ـ لە دیالێکتی کرمانجی ناوەڕاستدا، دەنگی(**ڤ**) زۆر کەمە، لە بەرانبەردا لە کرمانجی سەروودا یەکجار زۆرە، وەک:

کرمانجی سەروو	**کرمانجی ناوەڕاست**
ڤالابوون	والآبوون
چاڤ	چاو
هاڤین	هاوین

١٣ـ لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، بەهۆی کارتێکردنی دوو دەنگی کپ لەسەر یەکتری، دەنگی ***/ف/*** تێدەچێت، هەروەکو لەم نموونانەی خوارەوەدا دەردەکەوێ:

سەرکەفتن ← سەرکەتن

پێشکەفتن ← پێشکەتن

ژێکەفتن ← ژێکەتن

دەرکەفت ← دەرکەت

١٤ـ زۆرجار لە کرمانجی سەروودا، بۆ مەبەستی ئاسانی دەربڕین و بەهۆی کارتێکەری دەنگەکانی دەوروبەر، دەنگی ***/ڤ/*** تێدەچێت، وەکو:

ئیڤرۆ ← ئیرۆ

کەڤچک ← کەچک

زڤستان ← زستان

١٥ـ هەندێ جار لە دیالێکتی کرمانجی سەروودا **(وی)**، لە بەرانبەردا لە کرمانجی ناوەڕاستدا**(وو)** بەکاردێ، وەک:

کرمانجی ناوەڕاست	**کرمانجی سەروو**
ئەستوور	ئەستویر
دوور	دویر

نێر و مێ

ڕەگەز دوو جۆری هەیە، سروشتی و ڕێزمانی، سروشتی نەگۆڕە، بەڵام ڕەگەزی ڕێزمانی لە زمانێک بۆ زمانێکی تر یان لە ناوچەیەک بۆ ناوچەیەکی تر دەگۆڕێت، بەجۆرێ لە هەندێ زماندا بەپێی نیشانە تایبەتییەکانی ڕێزمانی، ڕەگەزی ناوەکە دەستنیشان دەکەن، بە نموونە ناوی (ڕۆژ) لە زمانی فەرەنسیدا لە ڕەگەزی نێرە، بەڵام لە زمانی عەرەبی و دیالێکتی کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا مێیە،[1] کەچی لە کرمانجی ناوەڕاستی زمانی کوردیدا ناوێکە لە ڕەگەزی بێلایەن.

لە کرمانجی ناوەڕاستی زمانی کوردیدا، دەمێکە نیشانەی تایبەتی ڕەگەزی نێر و مێ لەناوچووە، تەنیا لە یەک حاڵەتدا ماوە، ئەویش لە دۆخی بانگکردندا، بەجۆرێک لەم دۆخەدا نیشانەی تایبەتی هەیە بۆ جیاکردنەوەی نێر و مێ، کە بەمشێوەیەی خوارەوەیە:

ا. نیشانەی (ە) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەک:

[1]ـ مزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد(٢٠٠٦)، دۆخی ئێرگەتیڤ لە زمانی کوردیدا (کرمانجی سەروو)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤاتییەکانی زانکۆی سەلاحەددین، ل٤٩.

ـ کوڕە، بخوێنە.

ب ـ نیشانەی (ێ) و (ە) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

ـ کچێ، دانیشە.

ـ دایکە، وا دەڕۆم بۆ بازاڕ.

ـ خوشکە، ئاگات لە خۆت بێ.

ج ـ نیشانەی (ینە) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەک:

ـ ئەی کوڕینە یخوێنن.

ـ ئەی کچینە وەرنە قوتابخانە.

کەچی لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، ئەگەرچی بەهۆی کرداری بیستنەوە ڕەگەزی نێر و مێ لەیەکتر جیادەکرێنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەهۆی نیشانەی تایبەتییەوە جیاوازی نێر و مێ دەکرێت، واتە بەهۆی نیشانەی ڕیزمانی تایبەتییەوە ڕەگەزی نێر و مێ جیادەکرێنەوە. ئەم جیاوازی کردنەش بەهۆی نیشانەی ڕەگەز و ئامرازی دانەپاڵ و جێناو و ئاوەڵناو و دۆخی بانگکردنەوە دەبێت، هەروەکو لە خوارەوە ڕوونی دەکەینەوە:

١. بەهۆی نیشانەی تایبەتی ڕەگەزەوە

لێرەدا نیشانەی (ی) بۆ ڕەگەزی نێر و نیشانەی (ێ) بۆ ڕەگەزی مێ بەکاردێت و دەچێتە سەر ناوەکەوە، بەو واتایەی ناوەکە بەهۆی ئەم نیشانانەوە دەناسرێت، وەکو:

ـ بەفرینێ ئاڤ ڤەخار.

ـ شڤانی گول چاندن.

ـ نەوزادی پەیامەکا خۆ دا نەسرینێ.

ـ هێلینێ ب کێرکێ دەستێ خۆ بڕی.

ـ ڕزگاری پەرتوکێن پێدڤی کڕین.

لە کرمانجی سەروودا بۆ ژەمەکانی خواردن ناوی تایبەتی هەیە و بەکاردێت، بەو واتایەی وەک کرمانجی ناوەڕاست تەنیا وشەی (نان) بۆ هەموو ژەمەکانی نانخواردن بەکارنایێت، بەڵکو بۆ هەر ژەمێکی نانخواردن ناوێک بەکاردێت، بەمشێوەیەی خوارەوە:

بۆ ژەمی بەیانی : چێشت(تێشت) بەکاردێت.

بۆ ژەمی نیوەڕۆ : ڤراڤین بەکاردێت.

بۆ ژەمی ئێوارە : شیڤ بەکاردێت.

٢. بەهۆی ئامرازی دانەپاڵ(دۆخی تیان)

کاتێک دوو وشە بەهۆی ئامرازی دانەپاڵەوە دەدرێنە پاڵ یەکترییەوە، ئەوە ئامرازەکانی دانەپاڵ بۆ نێر و مێ و تاک و کۆ جیاوازییان لەنێواندا هەیە، کە بەمشێوەیەن:

ا. ئامرازی دانەپاڵی (ا) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

ـ کچا نەسرینێ هات.

ب ـ ئامرازی دانەپاڵی (ێ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەک:

ـ کوڕێ ئازادی هات.

ج ـ ئامرازی دانەپاڵی (ێد، ێن، ێت) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەک:

ـ چیایێت کوردستانێ بلّندن.

ـ کوڕێد مە عەگیدن.

ـ دارێد چیایان مەزنن.

ـ ماسییێد دەریایان خوشن.

٣. بەهۆی جێناو

ا. جێناوی کەسی سەربەخۆ

لە کۆمەڵە جێناوی (من ـ مە)، لە کەسی سێیەمی تاکدا جیاوازی لە نێوان نێر و مێدا دەکرێت، بەمشێوەیە:

وی/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی نێر، وەک:

- وی شیڤ خار.

وێ/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی مێ، وەک:

- وێ شیڤ خار.

ب - جێناوی نیشانە:

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، حەوت جێناوی نیشانەمان هەیە، کە بۆ تاک، کۆ، نێر، مێ، نزیک، دوور بەکاردەهێنرێن. جێناوەکانیش بەمشێوەیەی خوارەوەن:-

ئەڤە: بۆ تاکی نزیک بەکاردێت.

ئەڤە پسمامێ منە.

ئەڤە هەڤاڵێ منە.

ڤی: بۆ تاکی نێری نزیک بەکاردێت.

ڤی نەگرە. [1]

ڤی چێشت خار.

ڤێ: بۆ تاکی مێی نزیک بەکاردێت.

ڤێ شیڤ خار.

وی: بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێت.

[1]- صادق بهاءالدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، چاپخانەی (دار الشؤون الثقافیة العامة)، ١٩٨٧، ل ١٣٧.

وی چیرۆک نڤیسی.

وێ: بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێت.

وێ چیرۆک نڤیسی.

(ئەڤان) ڤان: بۆ کۆی نێر و مێی نزیک بەکاردێت.

ڤان گۆڤەندەکا خۆش گرێدا.

(ئەوان) وان: بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێت.

وان ڕەشبەلەک گرێدا.

٤. ئاوەڵناوی نیشانە:

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا فۆرمەکانی ئاوەڵناوی نیشانە لەگەڵ ناوی تاک و کۆ و نێر و مێ بەشێوەی جیاواز بەکاردێن، بەمشێوەیەی خوارەوەن:

ئەڤ....... ە: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

- ئەڤ کتێبە یێ مەیە.

ڤی........ ی: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێری نزیک بەکاردێ.

- ڤی خورتی سەرێ مە بلندکر.

ڤێ.........ێ: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی مێی نزیک بەکاردێ.

- ڤێ قوتابیێ وانە باش خواند.

وی.........ی: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێ.

- وی ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ فرۆت.

وێ.......... ێ: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێ.

- وێ گۆتنێ دلێ مە خۆشکر.

ڤان(ئەڤان)........ان: لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

- ڤان گولان بچینە.

وان(ئەوان)...........ان: لەگەڵ ناوێک بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێ.

- وان جوتیاران زەڤیێن خۆ کێلان.

تێبینی: بۆ ئاسانی جیاکردنەوەی جێناو و ئاوەڵناوەکانی نیشانە لە ڕووی نزیکی و دوورییەوە، دەکرێت ئەم ڕێگەیە ئاسانە بگرینەبەر، ئەویش (ڤ) بۆ نزیک و (و) دوورە، واتە هەموو ئەو جێناو و ئاوەڵناوە نیشانانەی بە (ڤ) دەستپێدەکەن، بۆ نزیک بەکاردێن، بەڵام هەموو ئەو جێناو و ئاوەڵناوە نیشانانەی بە (و) دەستپێدەکەن، بۆ دوور بەکاردێن.

٥. دۆخی بانگکردن

لە حاڵەتی بانگکردندا، چەند نیشانەیەک بە ناوەوە دەلکێن، بەهۆیانەوە ڕەگەزی ناوەکە دیاری دەکرێت، نیشانەکانیش بریتین لە:

ا. نیشانەی (ە) و (ۆ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەک:

- کورە، وەرە نک مە.

ـ کورۆ، بخوینە داسەرکەڤی.

ب ـ نیشانەی (ێ) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

ـ کچێ، رونیشە.

ـ خویشکێ، چێلێ بدۆشە.

ـ خویشکێ، مالا خوە ژبۆ مێهڤانان بەرهەڤ بکە.

ج ـ نیشانەکانی (ینە) و (ا) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەک:

ـ کورینە هەڕن دابچینە زانکۆیێ.

ـ گەلی کورکا هەڕن دابچینە زانکۆیێ.

ـ گەلی کچا(کەچکا) هەڕن دابچینە زانکۆیێ.

لەگەڵ ئەوەشدا **(سادق بەهائەدین ئامێدی)** لە کتێبی **(ڕێزمانا کوردی)**[١]دا، چەندین حاڵەتی دیاریکراو بۆ جیاکردنەوەی نێر و مێ دەستنیشان دەکات، بۆیە لێرەدا ئاماژە بە هەندێکیان دەکەین:

١ـ ئەگەر دار و درەخت وشک و ڕەق بێت، ئەوە نێرە، وەک: **(دارێ گوێزێ)**، **(دارێ سیڤی)**، بەڵام ئەگەر دارەکە تەڕ و سەوز بێت، ئەوە مێیە، وەک: **(دارا گوێزێ)**، **(دارا سیڤی).**

---

[١]- بڕوانە: أ. صادق بهاءالدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، چاپخانەی (دار الشؤون الثقافیة العامة)، ١٩٨٧، ل١٧٦ـ ١٧٧. ب ـ موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی، دەستوری شیکردنەوە لە زمانی کوردیدا، لە بڵاوکراوەکانی گۆڤاری ئاسۆی پەروەردەیی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر،٢٠٠٨، ل٥٨ ـ ٦٠.

٢ـ بواری ئاوەدانی وەک (**خانوو، باڵەخانە، بازاڕ، شار، شارۆچکە، شارەدێ، گوند، کاول، دیوار، بان..**) لە ڕەگەزی نێرن، وەک: **(خانیێ مەزن)**، **(خانیێ دە ئۆدە)**، بەڵام **(گەڕەک، کوچە، ئەشکەوت)** لە ڕەگەزی مێن.

جێگەی ئاماژەپێکردنە لێرەدا **(سادق بەهائەدین)** نەیتوانیوە جیاوازی لەنێوان وشەی **(خانی ـ خانوو)** و **(ماڵ)** بکات، چونکە لە کرمانجی سەروودا وشەی **(خانی ـ خانوو)** نێرە، بەڵام وشەی **(ماڵ)** مێیە، واتە **(خانی ـ خانوو)** بە شێوە و هەیکەلەکە دەوترێت و لە ڕەگەزی نێرە، بەڵام **(ماڵ)** کە کەلوپەلی تێدایە و شوێنی ئاوەدانی و ژیانی تێدایە، دەبێتە ڕەگەزی مێ.

٣ـ هاوارکردن و قیژەکردن مێیە، وەک **(هاوارا دوی گورگی)**.

٤ـ هەموو ئەستێرەکانی ئاسمان، جگە لە **(تەرمی نویحێ)**، هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

٥ـ هەرچی نزمی و دەشتایی لەسەر ڕووی زەوی هەیە، جگە لە **(گەلی)**، هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

٦ـ هەموو ئاوی سەر ڕووی زەوی **(دەریا، زەریا، جۆگە و جۆبار....)** لە ڕەگەزی مێن، جگە لە **(ڕووبار، چەم، ئۆقیانوس)** لە ڕەگەزی نێرن.

٧ـ هەرچی میوە و بەرهەمی دار و درەختە**(جگە لە ترێ)** لە ڕەگەزی مێن.

٨ـ هەموو چاوگەکانی زمانی کوردی لە ڕەگەزی مێن.

٩ـ هەموو ناوێکی واتایی لە ڕەگەزی مێیە.

١٠ـ ئەندامەکانی لەشی مرۆڤ **(سەر، گوێ، دەم، چاو، مل، ددان، زمان، سینگ، گەروو)** لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام ئەندامەکانی **(دەست، پێ، پەنجە، لووت، دڵ، لێو.....)** لە ڕەگەزی مێن.

١١ـ ئامێرەکانی **(داس، قەیناخ، خاکەناس، بێڵ)** لە ڕەگەزی مێن، جگە لەمانە هەموو ئامێرەکانی تر لە ڕەگەزی نێرن.

١٢ـ هەموو دەشت و دەشتاییێک لە ڕەگەزی مێیە، وەک: **(دەشتا بتوێنێ)**،**(دەشتا شەهرەزورێ)**.

١٣ـ هەموو چیاییێک لە ڕەگەزی نێرە، وەک: **(چیایێ مەتینا)**،**(چیایێ قەندیلی)**، بەڵام **(تەپۆڵکە، شاخ، لوتکە....)** لە ڕەگەزی مێن.

١٤ـ چەکی شەڕکردن و بواری جەنگ **(تیر، کەوان، موشەک، تانک، فرۆکە.....)** لە ڕەگەزی مێن.

١٥ـ خشڵ و زێڕی ئافرەتان هەمووی مێن، جگە لە **(بازن و گوارە)** بە تاک دەبێتە نێر.

١٦ـ جلوبەرگی لەبەرکردن و لەپێ کردن، وەک **(کڵاو، کراس، پەستەک، ڕانک، چۆغەر، بێجامە، کەوا)** لە ڕەگەزی نێرن، ئەوانی دیکە وەک **(پشتوێن، پێڵاو، شاڵ، دەسماڵ)** هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

١٧ـ هەموو شتێکی دەوری زەوی لە چینی هەوای ئاسمان لەگەڵ ڕەشەبا و ئاسمان لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام (**بەفر، باران، تەزرە، باهۆز، لافاو، زوقم، شەونم، شێ، تەمومژ، تەڕایی**) لە ڕەگەزی مێن.

١٨ـ ئامێرەکانی بواری نووسین (**پێنووس، مەرەکەب**) لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام (**دەفتەر، پەرتووک، تەباشیر، کتێب.....**) لە ڕەگەزی مێن.

١٩ـ شتی سەرەکی خوێندن (**پۆل، تەختەڕەشە، مێز....**) لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام ئەوانی دیکە وەک (**کورسی، کتێبخانە..**) لە ڕەگەزی مێن.

ئامرازی دانەپاڵ

لە زمانی کوردیدا، جگە لە زاراوەی ئامرازی دانەپاڵ، زاراوەکانی **(تیان، خستنەپاڵ، خستنەسەر، ئیزافە)ش** بەکاردێن، کە هەر هەموویان هەمان مەبەست دەگەیەنن.

ئامرازی دانەپاڵ، بەو ئامرازانە دەوترێت، کە دوو وشە دەخەنە پاڵ یەکترییەوە، بەهۆیەوە گرێیەک (فرێزێک) دروست دەکەن، واتە ناوێک دەخاتە پاڵ ناوێک، یان ناوێک دەخاتە پاڵ جێناوێک، یان ناوێک دەخاتە پاڵ ئاوەڵناوێک، یان جێناوێک دەخاتە پاڵ ئاوەڵناوێک، یان دوو ئاوەڵناو دەخاتە پاڵ یەکتری یان.......هتد.

لە کرمانجی ناوەڕاستی زمانی کوردیدا (ی) ئامرازی سەرەکی دانەپاڵە و دوو وشە دەخاتە پاڵ یەکترییەوە، ئینجا ئەم دوو وشەیە تاک بن یان کۆ، یان نێر بن یان مێ،.........هتد، و یاساکانی سازکردنیشی بەمشێوەیەی خوارەوەیە:

١ـ ناو + ی + ناو

کوڕ + ی + ئازاد

ـ کوڕی ئازاد زیرەکە.

٢ـ ناو + ی + جێناو

کوڕ + ی + ئەو

ـ کوڕی ئەو هات.

٣ـ ناو + ی + ئاوەڵناو

کچێک + ی + جوان

ـ کچێکی جوان ڕۆیشت.

٤ـ جێناو + ی + ئاوەڵناو

ئێوە + ی + تێکۆشەر

ـ ئێوەی تێکۆشەر سەردەکەون.

٥ـ ئاوەڵناو + ی + ئاوەڵناو

باڵابەرز + ی + چاوشین

ـ من کچێکی باڵابەرزی چاوشینم بینی.

هەروەها ئامڕازی دانەپاڵ دەکرێ چاوگیش بداتە پاڵ ناو یان جێناو یام ئاوەڵناو، جا چاوگەکە دیارخەر بێ یتن دیارخراو. وەک:

ـ نووسینی تۆم بەدڵە.

ـ نووسینی باش بنووسە.

ـ تاوانی کوشتن، گەورەیە.

هەروەها هەر لە کرمانجی ناوەڕاستدا، هەندێ جار لە جێگەی ئامڕازی دانەپاڵی (ی)، ئامڕازی دانەپاڵی (ە) بەکاردێت، لەوکاتەی کە

ئامرازی ناسراوی لەسەر ناو لادەچێ و دەچێتە سەر ئاوەڵناو، بەڵام هەر بۆ ناوەکە دەگەڕێتەوە، وەک:

ـ کوڕە زیرەکەکە هات.

ـ کچە جوانەکە ڕۆیشت.

بۆیە هەندێجار ئەوە دەوترێت، کە لە کرمانجی ناوەڕاستی زمانی کوردیدا (ی) وەک ئامرازی دانەپاڵ لەگەڵ ناوی نەناسراو بەکاردێ، بەڵام (ە) لەگەڵ ناوی ناسراو بەکاردێ.

بەڵام لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، ئامرازەکانی دانەپاڵ لە ڕووی تاک و کۆ و نێر و مێ جیاوازییان تێدەکەوێت، کە بەمشێوەیەی خوارەوەن:

١ـ نیشانەی (ا) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

کچ + ا + ڕزگاری

ـ کەچا ڕزگاری زیرەکە.

کەچ + ا + تە

ـ کەچا تە هات.

کەچ + ا + جان(جوان)

ـ کەچا جوان چوو.

٢ـ نیشانەی (ێ) بۆ تاکی نێر بەکاردێ، وەک:

کور + ێ + ڕزگار

ـ کورێ ڕزگاری هات.

کور + ێ + من

ـ کورێ من زیرەکە.

کور + ێ + زیرەک

ـ کورێ زیرەک سەردکەڤی.

٣ـ نیشانەکانی (ێد، ێن، ێت) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێن، وەک:

کور + ێد + مە

چیا + یێت + کوردستان

چاڤ + ێن + تە

ـ کورێد مە زیرەکن.

ـ چیایێت کوردستانێ بلندن.

ـ پێشمەرگێن کوردستانێ سەرکەفتن.

ـ چاڤێن تە جوانن.

نـــاو(ناڤ)

بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، وشەیەک دەگرێتەوە کە بەسەر گیاندارێک یان بێگیانێک یان بیرێک یان ڕووداوێک دادەبڕێ، واتە دەبێتە هۆی دیاریکردنی.

جۆرەکانی ناو

١. ناو لە ڕووی ژمارەوە

لە ڕێزمانی کوردیدا ناو لە ڕووی ژمارەوە بەسەر تاک و کۆ دابەش دەکرێ، بەم شێوەیە:.

أ. ناوی تاک

بەو ناوانە دەوترێ کە بۆ تاکە کەسێک یان بۆ تاکە شتێک بەکاردێت. وەکو: **(کوڕ، کچ، ژن، چەقۆ، چرا...........هتد).**

ب . ناوی کۆ

بەو ناوانە دەوترێ کە بۆ کۆمەڵە کەسێک یاخود کۆمەڵە شتێک بەکاردێن. لە زمانی کوردیدا لە دوو شت یان دوو کەس زیاتر بێ، دەبێتە کۆ. لە زمانی کوردیدا بە هۆی نیشانەی تایبەتییەوە ناوێک لە تاکەوە دەگۆڕدرێ بۆ کۆ.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، لەپاڵ ئەوەی کە ناوی تاک بەهۆی نیشانەی **(ان)** کۆ دەکرێتەوە، بەڵام هەندێ جار تەنیا بە **(ا)** ناوەکە کۆ دەکرێتەوە، واتە **(ن)** تێدەچێ و ناهێتە گوتن و نڤیسین، وەک:

ژن← ژنان، ژنا

مرۆڤ← مرۆڤان، مرۆڤا

مامۆستا← مامۆستایان، مامۆستایا

لە هەمان کاتیشدا لە کرمانجی سەروودا ڕێگەی تریش هەن، بۆ ئەوەی بزانین کە ناوەکە کۆیە، لەوانە:

- بەهۆی ئامرازی دانەپاڵی **(ێد، ێت، ێن)**، وەک:

- **چیایێن کوردستانێ بلندن.**

لێرەدا بەهۆی (ێن) زانراوە ناوەکە کۆیە.

- بەهۆی نیشانەی کۆ**(ن)**، بەجۆرێ سەیری کارەکە دەکەین، دەزانین تاکە یاخود کۆ، بە نموونە وشەی(هەسپ) لەنێو ڕستەدا بەبێ ئەوەی وشەکە هیچ نیشانەیەکی پێوە لکا بێت، دەزانین کە تاکە یان کۆ، ئەمیش بە سەیرکردنی کاری ڕستەکە، وەک:

- **هەسپ هات.** لەم نموونەیەدا (هەسپ) تاکە، ئەمیش بە سەیرکردنی کاری (هات) بۆمان دەرکەوتووە.

ـ **هەسپ هاتن.** لەم نموونەیەدا (هەسپ) کۆیە، ئەمیش بە سەیرکردنی کاری (هاتن)، کە (ن)ی خراوەتە سەر، بۆمان دەرکەوتووە.[1]

٢. ناو لە ڕووی ناسینەوە

لە زمانی کوردیدا ناو لە ڕووی ناسینەوە بەسەر ناوی ناسراو و ناوی نەناسراو دابەش دەکرێت:

أ . ناوی ناسراو:

بەو ناوانە دەوترێت، کە قسەکەر و گوێگر زانیارییان لەبارەوە هەیە، کەسێکە ناسراوە یان شتێک هەیە کە لایان ناسراوە.

لە زمانی کوردیدا بە چەندین شێوە ناو دەبێتە ناسراو:

١. بەهۆی نیشانەی **(ەکە)** یان هەندێ جار بە نیشانەی (ە) ناو دەبێتە ناسراو. ئەم نیشانەیە دەچێتە سەر بەشی دواوەی ناو و لە نەناسراوەوە دەیکات بە ناسراو، وەکو:.

کەچ + ەکە ← کەچەکە

چرا + ەکە ← چراکە (بە تێچوونی بزوێن)

چرا + ەکە ← چرایەکە (پەیدابوونی نەبزوێن)

برا + ەکە ← براکە – برایەکە

---

[1]ـ باقێ نازێ(٢٠١٢)، رێزمانا کوردی (تیوری و پراکتیک)، چاپخانەی هەوار، دهۆک، ل٦٥ ـ ٦٦.

لێرەشدا دەبێ ئاگاداری پیتی بزوێن و پیتی نەبزوێن بین، چونکە بەهۆی بوونی پیتی بزوێن لە کۆتایی وشەوە، گۆڕانکاری ڕوودەدات، هەروەکو لەم نموونانەی سەرەوەدا دەرکەوتووە.

٢ـ بەبێ نیشانەی (ەکە)، کە ئەمیش لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا ناو دەبێتە ناسراو:

أـ هەموو ناوی تایبەتی ناسراوە، وەکو ناوی مرۆڤ **(ئەحمەد، ڕزگار، ڤیان، شیرین.........)**، ناوی وڵات **(عێراق، ئێران،.....)**، ناوی هەرێم (کوردستان، باسک،....)، ناوی شار**(هەولێر، دهۆک،......)**، ناوی شارۆچکە **(قەڵادزێ، سۆران،.....)**، ناوی شارەدێ **(عەنکاوە، سەنگەسەر،.....)**، ناوی لادێ **(سوورەدێ، گردجۆتیار،...)**.

ب ـ ئەگەر ناوێک بەهۆی ئاوەڵناوی نیشانەوە دەست نیشان بکرێت، ئەوە ئەو ناوە دەبێتە ناوی ناسراو، وەک:

ـ ڤێ قوتابیێ هۆزانەک ڤەهاندیە.

لێرەدا وشەی **(قوتابی)** ناوێکی ناسراوە، چونکە بەهۆی ئاوەڵناوی نیشانەی **(ڤێ........ێ)** دەست نیشانکراوە.

ب ـ ناوی نەناسراو:

بەو ناوانە دەوترێت، کە قسەکەر و گوێگر زانیارییان لەبارەوە نییە، کەسێکە نەناسراوە یان شتێک هەیە کە لایان نەناسراوە. واتە

بەو ناوانە دەوترێت کە بۆ حاڵەتی نەناسراوی بەکاردێن، ناوی نەناسراویش هەندێ جار بەهۆی نیشانەی نەناسراوی دروست دەبێت، نیشانەی نەناسراویش (ەک)ە، کە دەچێتە بەشی دواوەی ناوەکە، هەندێ جاریش بەبێ نیشانە، ناوەکە خۆی نەناسراوە.

کور + ەک ← کورەک

ـ کورەک هاتە ماڵێ مە.

کەچ + ەک ← کەچەک

ـ کەچەک هاتە مالا مە.

چرا + ەک، ێ، یێک ← چرایەک

ـ چرایەک ڤەمرینە.

ئەگەرچی زۆر بە کەمی نیشانەکانی (**یێک ، ێ**) بەکاردێت، وەک:

کور + یێک، ێ= کورێک ، کورێ

٣. ناو لە ڕووی ڕەگەزەوە

لە زمانی کوردیدا ناو لە ڕووی ڕەگەزەوە، بەسەر ناوەکانی (نێر، مێ، دوولایەن، بێلایەن) دابەشدەکرێ، بەم شێوەیەی خوارەوە:

أ. ناوی نێر: بەو ناوانە دەوترێت کە بۆ ڕەگەزی نێر بەکاردێن، کە بەم شێوەیەی خوارەوەن :

ناوی تایبەتی کوڕان: لەزگین، شێرزاد، شێرکۆ...... هتد.

ناوی کەسانی نێرینە: باوک، خاڵ، مام، کوڕ، پسمام.....هتد.

ناوی گیانلەبەری نێر: دیکل، هەسپ، یەکانە، نێری......هتد.

ناوی پیشەی پیاوان: نانبێژ، فیتەر، گۆشتفرۆش، شڤان، خزمەتکار، گاڤان........هتد.

ب . ناوی مێ: بەو ناوانە دەوترێت کە بۆ ڕەگەزی مێ بەکاردێن، کە بەم شێوەیەی خوارەوەن:

ناوی تایبەتی کچان: ڤیان، نێرگز، نەمام، هێرۆ...هتد.

ناوی کەسانی مێ: دایک، خویشک، خاڵۆژن، کچ، دۆتمام،.....هتد.

ناوی گیانلەبەری مێ: مریشک، ماهین، مالۆس، بزن......هتد.

ناوی پیشەی کچان: نانکەر، تەشی ڕێس، بەربوویک.....هتد.

دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین، کە پێشتر وشەی (جلشۆر) پێشتر وەک ناوێکی مێ و بۆ پیشەی کچان بەکاردەهات، بەڵام ئێستا بۆتە ناوێکی بێلایەن.

پ . ناوی بێلایەن: بەو ناوانە دەوترێت کە ڕەگەزی نێر و مێیان نییە. وەک: **(دار، بەرد، ئاسن، ئاگر، گوڵ..........هتد).**

هەرچەندە لە زمانی کوردیدا دەیەها ناو هەن کە لە بنەڕەتدا ناوی بێلایەنن و لە ڕیزی ناوی بێلایەن دانراون، بەڵام لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا ناوی بێلایەن بەهۆی بەکارهێنانییەوە یان دۆخی دانەپاڵیدا دەگۆڕدرێت و بەهۆیەوە بۆ ڕەگەزی نێر یان مێ بەکاردەهێندرێن، بەو واتایەی ناوی بێلایەن لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا بوونی نییە، چونکە کە بەکاردەهێنرێن، ڕەگەزەکەی

دیاری دەکرێت، بە نموونە **(شێر)**، ڕەگەزی نێر و مێی بەهۆی ئامرازی دانەپاڵەوە جیادەکرێنەوە:

- شێرا من (بۆ ڕەگەزی مێ)

- شێرێ من (بۆ ڕەگەزی نێر)

ج - ناوی دوولایەن: بەو ناوانە دەوترێت کە بۆ هەردوو ڕەگەزی نێر و مێ بەکاردێن.

وەک: **(قوتابی، مامۆستا، کەو، هرچ، سەگ،......هتد).**

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، بەهۆی زیادکردنی پەیڤی (مێ/ ما، نێر، دێهل،...هتد) و ئامرازی دانەپاڵ ڕەگەزی ناوەکە دیاری دەکرێت[١]، وەکو:

ناو	نێر	مێ
کەو	کەوێ نێر	کەوا مێ(مێ کەو)
کەر	کەرێ نێر	کەرا مێ
سەهـ(سە)	سەهـ - سەیێ - گەمبولە نێر	دێهل - دێلک
سیخور	سیخورێ نێر	سیخورا مێ
هرچ	نێرە هرچ	هرچا مێ
فیل	فیلێ نێر	فیلا مێ

١- جەلادەت ئالی بەدرخان، ئەلفابێیا کوردی و بنگەهێن گرامەرا کورمانجی، ڤەگوهاستن ژ تیپێن لاتینی: مەسعود خالد گولی، چاپخانەی خەبات، دهۆک، ٢٠٠١، ل ٦٦ - ٦٧.

کەڤرۆشک	کەڤرۆشکێ نێر	کەڤرۆشکا مێ

هەروەها لە کرمانجی سەروودا هەندێ ناو بەرچاو دەکەون، کە ئەگەرچی لە ڕیزی ڕەگەزی دوولایەن دادەنرێن، وەک ناوەکانی **(هەڤال، سەرکار، دژمن، دۆست، بەرخ، کار، گۆلک، پشیک، کاڤر...هتد)**، کەچی لە دۆخی دانەپاڵیدا بەهۆی نیشانەی مۆرفۆلۆژییەوە دەکرێن بە نێر یان مێ، بەجۆرێک کاتێ نیشانەی (ێ)یان دەچێتەسەر، ئەوە ناوەکە دەبێتە ناوی مێ، بەڵام ئەگەر نیشانەی (ی)یان بچێتە سەر، ئەوە ناوەکە دەبێتە نێر، وەک:.

ـ ئەزێ بەرخێ چێرینم.(من بەرخی مێ دەلەوەڕێنم).

ـ ئەزی بەرخی چێرینم.(من بەرخی نێر دەلەوەڕێنم).[١]

هەروەها لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا وەکو پێشتر وتمان جیاوازی نێر و مێ دەکرێت، ئەم جیاوازی کردنەش بەهۆی نیشانەی ڕەگەز و ئامرازی دانەپاڵ و جێناو و ئاوەڵناوەوە دەبێت، هەروەکو لە خوارەوە ڕوونی دەکەینەوە:

---

[١]- ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٧٩)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی یەکەم (ناو)، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا، ل ١٨٣.

١. بەهۆی نیشانەی تایبەتی ڕەگەزەوە

لێرەدا نیشانەی (ی) بۆ ڕەگەزی نێر و نیشانەی (ێ) بۆ ڕەگەزی مێ بەکاردێت و دەچێتە سەر ناوەکەوە، بەو واتایەی ناوەکە بەهۆی ئەم نیشانەوە دەناسرێت، وەکو:

- ئازادی شێڤ خار.

- نەسرینێ شێڤ خار.

٢. بەهۆی ئامرازی دانەپاڵ:

کاتێک دوو وشە بەهۆی ئامرازی دانەپاڵ لێکدەدرێن، ئەوە ئامرازەکانی دانەپاڵ بۆ نێر و مێ و تاک و کۆ جیاوازییان لە نێواندا هەیە، بەمشێوەیە:

ا- ئامرازی دانەپاڵی (ا) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

- کچا نەسرینێ چوو.

ب - ئامرازی دانەپاڵی (ێ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەک:

- کورێ ئازادی زیرەکە.

ج - ئامرازی دانەپاڵی (ێد، ێن، ێت) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێن، وەک:

- چیایێت کوردستانێ بڵندن.

٣. بەهۆی جێناو:

ا. جێناوی کەسی سەربەخۆ:

لە کەسی سێیەمی تاکدا، لە کۆمەڵە جێناوی (من ـ مە) جیاوازی لە نێوان نێر و مێدا دەکرێت، بەمشێوەیە:

وی/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی نێر، وەک:

ـ وی نان خار.

وێ/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی مێ، وەک:

ـ وێ نان خار.

ب ـ جێناوی نیشانە:

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، حەوت جێناوی نیشانەمان هەیە، کە بۆ تاک، کۆ، نێر، مێ، نزیک، دوور بەکاردەهێنرێت، جێناوەکانیش بەمشێوەیەی خوارەوەن[١]:-

ئەڤە ← بۆ تاکی نزیک بەکاردێت.

ـ ئەڤە پسمامێ منە.

ـ ئەڤە هەڤاڵی منە.

ڤی ← بۆ تاکی نێری نزیک بەکاردێت.

ـ ڤی زارۆکا ماچی دکەت.

١ـ لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی هەشتەمی بنەڕەتی، چاپی سێیەم، چاپخانەی ئەکاسیا، هەولێر، ٢٠٠٩، ل ٨٢ – ٨٣.

ڤێ ← بۆ تاکی مێی نزیک بەکاردێت.

ـ ڤێ گول چاندن.

وی ← بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێت.

ـ وی چیرۆک نڤیسی.

وێ ← بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێت.

ـ وێ چیرۆک نڤیسی.

(ئەڤان) ڤان ← بۆ کۆی نێر و مێی نزیک بەکاردێت.

ـ ڤان گۆڤەندەکا خۆش گرێدا.

(ئەوان) وان ← بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێت.

ـ وان ڕەشبەلەک گرێدا.

٤. ئاوەڵناوی نیشانە

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا فۆرمەکانی ئاوەڵناوی نیشانە لەگەڵ ناوی تاک و کۆ و نێر و مێ بەشێوەی جیاواز بەکاردێن، کە بەمشێوەیەی خوارەوەن:

ئەڤ.... ە ← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

ـ ئەڤ کتێبە یێ مەیە.

ڤی....... ی ← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێری نزیک بەکاردێ.

ـ ڤی خورتی سەرێ مە بلند کر.

ڤێ.........ێ ← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی مێی نزیک بەکاردێ.

- ڤێ قوتابیێ وانە باش خواند.

وی........ی ← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێ.

- وی ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ فرۆت.

وێ.... ێ ← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێ.

- وێ گۆتنێ دلێ مە خۆشکر.

ڤان(ئەڤان)........ ان← لەگەڵ ناوێک بۆ تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

- ڤان گولان بچینە.

وان(ئەوان)........ان ← لەگەڵ ناوێک بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێ.

- وان جوتیاران زەڤیێن خۆ کێلان.

٤ـ ناو لە ڕووی هەبوونەوە

١ـ ناوی ماددی(بەرجەستە): بەو ناوانە دەوترێت کە بوونێکی سەربەخۆ و واقیعییان هەیە و بەر یەکێک لە هەستەکانی مرۆڤ دەکەون. بۆ نموونە: دار، پەنجەرە، کورسی، مێز...

٢ـ ناوی واتایی (مەعنەوی): ناوێکە خۆی لە خۆیدا بوونی سەربەخۆی نییە، بەڵکو لە هزر و خەیاڵدا پەیدا دەبێت و بەر هیچ یەکێک لە هەستەکانی مرۆڤ ناکەوێت، کە دەکرێت بەدوو جۆر:

أ. ناوی واتایی بنجی: هەر خۆی لەبنەڕەتدا ناوێکی واتاییە و بۆ ئەم مەبەستە دانراون، وەکو: **شەرم، هێز، خەم، خەو، ڕەنج، جەنگ، دەروون، گیان، هۆش، بڕوا...هتد.**

دەبێ لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە بکەین، کە ناوەکانی **(خەو، ڕەنج، جەنگ)** ڕەنگە لە بنەڕەتدا ناوی واتایی بنجی نەبن، چونکە ئەم وشانە ڕەگی کارن، لە چاوگەوە وەرگیراون، بەو واتایەی گەر بە نابنجییان دابنێین، هەڵە نابن.

ب . ناوی واتایی نابنجی: ئەو ناوانە لە بنەڕەتدا بەرجەستە(مادی)ن، بەڵام بەهۆی پاشگرەوە دەبنە ناوی واتایی، کە بەم جۆرە دێتە دروستکردن:.

١ـ ناو + پاشگرەکانی (ی، ەتی ، ێنی، ینی، اتی، یی.......)= ناوی واتایی نابنجی

هەولێر + ی= هەولێری

کورد + ینی = کوردینی

مێر + ینی = مێرینی

کچ + ێنی = کچێنی

برا + ەتی = برایەتی

هەڤال+ ینی = هەڤالینی

برا + یی = برایی

٢. هاوەڵناو + پاشگرەکانی (ی، یەتی، یَتی، ایی، اتی، .....) = ناوی واتایی نابنجی

أ. ئاوەڵناوی چۆنیەتی، وەک: ڕەشی، باشی، بڵندی، ئاشنایەتی، ئازایەتی، ڕەشاتی، شێتێتی، سەوزایی.

ب . ئاوەڵناوی بکەری دارِژاو، وەک: نڤیسەری، دانایی، زانایی.

جـ . ئاوەڵناوی بکەری لێکدراو، وەک: گەشبینی، گیانبازی، سەرپەرشتیاری.

٣. ڕەگی کار + پاشگری (ە) = ناوی واتایی نابنجی

پرس + ە = پرسە

ناڵ + ە = ناڵە

٤. قەدی چاوگ + پاشگری (ار) = ناوی واتایی نابنجی

کر + ار = کرار

مر + ار = مرار

٥- ڕەگی کار + پاشگری(ی) =ناوی واتایی نابنجی

دز + ی= دزی

٥. ناو لە ڕووی ناوەرۆکەوە

١. ناوی گشتی: بەو ناوانە دەوترێ کە بەسەر هەموو ناوێکی گیاندار یان بێگیانێک دادەبڕێ، کە خاوەنی یەک ڕەگەزن، بەو واتایەی کە

کەسێک یان شتێکی دیاریکراو پیشان نادات، وەکو: (**ڕووبار، چیا، دەشت، کوڕ، کچ، ژن، پیاو،.. هتد**). وەک:

- وی کورەکێ گەلەک باشە.

- وی پیاوەکێ گەلەک باشە.

٢. ناوی تایبەتی: بە ناوی گیاندار و بێگیانی دیاریکراو دەوترێت، بەو واتایەی کە کەسێک یان شتێکی دیاریکراو پیشان دەدات. وەکو:

مرۆڤ/ ئازاد، ئەڤین، نەسرین.........هتد.

ڕووبار/ ئاراس، خابوور، دیجلە ..... هتد.

زێ/ بچوویک، گەورە، سیروان .... هتد.

چیا/ سەفین، ئاسۆس، مەتین.......... هتد.

وشەکانی (**ڕووبار، زێ، چیا**) ناوی گشتین، بەڵام وشەکانی (**ئاراس...، سیروان...، سەفین...**) ناوی تایبەتین. وەک:

- شەرمین و شەڤین خویشکێن ئێکن.

- چیایێ هەڵگوردێ بەرزە.

٣. ناوی کۆمەڵ: بەو ناوانە دەوترێت کە لە ڕواڵەتدا تاکن، بەڵام لە ناوەرۆکدا کۆن.وەک:

(**هۆز، عەشیرەت، لەشکر، چین، توێژ، دەستە، گروپ، چەپک، گاڕان....**)

- چەپکێک گوڵم بۆ هاتووە.

- دەستەیەک پێنووسم بۆ بکڕە.

- لەشکری دوژمن بەڕێوەیە.

٦. ناو لە ڕووی پێکهاتنەوە

أ. ناوی سادە: ئەو ناوەیە کە لە وشەیەکی واتاداری سەربەخۆ پێکدێت، بە مەرجێ ئەم وشەیە ناو بێت، وەکو: **هەور، دەست، ئازاد، ڕزگار، دار، ڕۆژ، چاڤ، ئاڤ، کەو،...هتد.**

ب - ناوی دارڕژاو: بەو ناوانە دەوترێت، کە لە وشەیەکی سادە لەگەڵ پێشگرێک یاخود پاشگرێک یاخود هەردووکیان پێک دێت، بەم شێوەیەی خوارەوە:.

١- ناوی سادە + پاشگر (گەر، ڤان، ساز، بەند، وان، چی، باز، مەند، ین، ستان، وەر ...هتد) = ناوی دارڕژاو

زیڤ + گەر = زیڤگەر

ڕەز + ڤان = ڕەزڤان

دار + ڤان = دارڤان

سەر + باز = سەرباز

نال + بەند = نالبەند

هونەر + مەند = هونەرمەند

چای + خانە = چایخانە

شەو+ گار = شەوگار

شەرم + ین = شەرمین

کورد + ستان = کوردستان

داد + وەر = دادوەر

هاڤین + گە = هاڤینگە

نێچیر + ڤان = نێچیرڤان

تێبینی/ زۆرجاران **(دار، کەر)** بە پاشگر دادەنرێن بۆ دروستکردنی وشەی داڕژاو، بەڵام وا نییە، چونکە:

دار/ ئەم وشەیە واتادارە، چونکە لە بنچینەدا فارسییە، بە واتای (هەبوون) دێت، وەک:

ـ پوول دارم.(پارەم هەیە)

ـ چ کار داری؟ (چ کارت هەیە)

کەر/ ئەم وشەیە واتادارە، شێوازی داڕشتنی بەمشێوەیە:

ڕەگی کردن(کە) + پاشگری(ەر)

نان + کەر = نانکەر

یاری + کەر = یاریکەر

٢ـ ئاوەڵناوی سادە + پاشگر (ی، یی، یەتی، ایەتی، ە، ایی، ێنە، انە.. هتد) = ناوی داڕژاو

بڵند + ایەتی = بڵندایەتی

کرێت + ی = کرێتی

تووڕە + یی = تووڕەیی

مەرد + ایەتی = مەردایەتی

خراپ + ە = خراپە

پاک + انە = پاکانە

بەرز + یەتی = بەرزیەتی

سەوز + ایی = سەوزایی

زەرد + ێنە = زەردێنە

٣. قەدی چاوگ + پاشگر = ناوی داڕژاو

گوت + ار = گوتار

کوشت + ار = کوشتار

دروو + مان = دروومان

کرد + ە = کردە

کوشت + ە = کوشتە

برد + ە = بردە

گرت + ە =گرتە

٤- ڕەگی کار + پاشگر = ناوی داڕژاو

زان + ا = زانا

ناڵ + ە = ناڵە

نڤیس + ەر = نڤیسەر

پرس + یار = پرسیار

بێژ + ە = بێژە

پرس + ە = پرسە

٥. ئاوەڵکاری سادە + پاشگر = ناوی دارِژاو

بن + ار = بنار

پێش + ەوا = پێشەوا

سەر + ە = سەرە

ژێر + ە = ژێرە

دوور + ی = دووری

بن + ەوان= بنەوان

٦. پێشگر + قەدی چاوگ = ناوی دارِژاو

پێ + ویست = پێویست

٧. پێشگر + ڕەگی کار = ناوی دارِژاو

پێ + نووس = پێنووس

تێ + نووس = تێنووس

ب + گۆڕ = بگۆڕ

نە + بەز = نەبەز

لێ + زان = لێزان

ڕا + گر = ڕاگر

٨. پێشگر + ڕەگی کار + پاشگر = ناوی دارِژاو

پێ + خۆ + ەر = پێخۆر

تێ + بین + ەر = تێبینەر

ڕا + کە + ەر = ڕاکەر

ج ـ **ناوی لێکدراو:** بەو وشانە دەوترێت، کە لە دوو وشەی واتاداری سەربەخۆ یان زیاتر پێکدێت، بەم شێوەیە:

١ـ ناوی سادە + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

دۆت + مام = دۆتمام

گوڵ + ئاڤ = گوڵاڤ

شا + هەنگ = شاهەنگ

مار + ماسی = مارماسی

ئاڤ + دەست = ئاڤدەست

٢ـ ناوی سادە + و + ناوی سادە(هاوواتا) = ناوی لێکدراو

ئاخ + و + داخ = ئاخ و داخ

ئاهـ + و + ئۆف= ئاهوئۆف

٣ـ ناوی سادە + ناوبەند + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

ئاڤ + ە + ماست = ئاڤەماست

گوڵ + ە + گەنم = گوڵەگەنم

بەرد + ە + نوێژ = بەردەنوێژ

مانگ + ە + شەڤ = مانگەشەڤ

٤ـ ناوی سادە + ئاوەڵناوی سادە = ناوی لێکدراو

چاڤ + ڕەش = چاڤڕەش

٥. ناوی سادە + ناوبەند + ئاوەڵناو = ناوی لێکدراو

مێرگ + ە + سۆر = مێرگەسۆر

٦. ئاوەڵناوی سادە + ناو = ناوی لێکدراو

ڕەش + مال = ڕەشمال

سۆر + گول = سۆرگول

نەو + زاد = نەوزاد

کۆرە + مار = کۆرەمار

٧. ئاوەڵناوی سادە + ناوبەند + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

ڕەش + ە + با = ڕەشەبا

کەڤن + ە + جلک= کەڤنەجلک

٨. ناوی سادە + ڕەگی کار = ناوی لێکدراو

دار + تاش = دارتاش

دڵ + خواز = دڵخواز

٩. ناوی سادە + قەدی چاوگ = ناوی لێکدراو

برا + زا = برازا

١٠. ناوی سادە + ناوبەند + قەدی چاوگ = ناوی لێکدراو

دەست + و + برد = دەستوبرد

١١. قەدی چاوگ + ناوبەند + ڕەگی کار = ناوی لێکدراو

هات + و + چۆ = هاتوچۆ(لێرەدا پەیدابوونی دەنگی ـ ۆ ـ ڕوویداوە)

مشت + و + مال =مشتومال

١٢. ئاوەڵکار + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

پێش + نڤێژ = پێشنڤێژ

بەر + مال = بەرمال

١٣. ئاوەڵکار + ناوبەند + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

پاش + ە + ڕۆژ = پاشەڕۆژ

١٤. ناوی سادە + ناوبەند + وشەیەکی بێواتا= ناوی لێکدراو

قەرز + و + قۆل = قەرزوقۆل

گول + و + مول = گولومول

١٥. ناو + ناوبەند + ناو = ناوی لێکدراو

گڤ + ە + گڤ = گڤەگڤ

چەق + ە + چەق = چەقە چەق

توت + ە + توت = توتەتوت

١٦- وشەیەکی بێواتا + و + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

فڕ + و + فێل = فڕوفێل

گژ + و+ گیا = گژوگیا

٧- ناو لە ڕووی ئەرکەوە:

ناو لە ڕستەدا دەتوانێت ئەرک ببینێت، واتە دەتوانێت ببێت بە (بکەر، بەرکاری ڕاستەوخۆ، بەرکاری ناڕاستەوخۆ، نیهاد، گوزارە، تەواوکەری ناو،......هتد).

بکەر: ناو کاتێ ئەرکی بکەر دەبینێ، ئەگەر کارێک ئەنجام بدات، چونکە بکەر کەسێکە یان شتێکە، هەڵدەستێت بە ئەنجامدانی کارێک یاخود تەنها شوێنی بکەرەکە لە ڕستەدا پڕدەکاتەوە، وەکو:.

- **ڕێزانێ** چێشتەک لێنا.
- **شێرزادی** فیقی دخۆت.
- **پەنجەرەک** شکا.
- **ماستاڤ** ڕژا.
- **شیلانی** چێشت خار.

بکەریش پێنج جۆری هەیە:

١. بکەری ڕێزمانی.

٢. بکەری لۆجیکی.

٣. بکەر دیار.

٤. بکەرنادیار.

٥. بکەر نادیاری ئاماژە پێکراو.

١-بکەری ڕێزمانی: بەو بکەرانە دەوترێت، کە تەنیا لە ڕووی ڕێزمانەوە بکەرن، واتە بکەری ڕاستەقینەی ڕستەکە نین، وەکو:

ـ ماستاڤ ڕژا.

ـ گوندێ مە سۆت.

ـ پەنجەرەک شکەست.

٢-بکەری لۆجیکی: بەو بکەرانە دەوترێت، کە لە ڕووی واتاوە کارەکانیان ئەنجامداوە، و بکەری ڕاستەقینەی ڕستەکەن، وەکو:

ـ تریفە دێ خوێنیت.

ـ شێرزادی فیقی دخۆت.

٣-بکەر دیار: بەو بکەرانە دەوترێت، کە لە ڕستەدا دەوریان هەیە و دەردەکەون، ئینجا بکەرەکە ڕێزمانی بێت یان لۆجیکی. وەکو:

ـ نامەک ژبۆ مە هات.

ـ ئەحمەدی پەنجەرەک شکاند.

ـ ئەڤینێ چێشتەک لێنا.

٤-بکەر نادیار: بەو بکەرانە دەوترێت کە لە ڕستەکەدا بوونیان نییە، یاخود دەرناکەون، وەکو:

ـ سێڤ هاتە خارن.

ـ ڕزگار دهێتە کوشتن.[١]

٥-بکەر نادیاری ئاماژە پێکراو: بەو بکەرانە دەوترێت کە لە ڕووی ڕوخسارەوە ڕستەکان بکەریان نادیارە، بەڵام لە ڕووی ناوەرۆکەوە بکەریان لە شوێنێکی تری ڕستەکەدا دەرکەوتووە، بۆیە بەم جۆرە بکەرانە دەوترێت بکەر نادیاری ئاماژە پێکراو، وەکو:

ـ ئازادی ب دەستێ ڕزگاری هاتە کوشتن.

ـ بەنازێ لڕێگەی تریفەوە دهێتە هێنان.

نیهاد: ئەرکێکە لە ئەرکەکانی ناو، وشەیەکە ڕوودانی کارەکە ئەنجام نادات، بەڵکو زیاتر سیفەتێکی دەدرێتە پاڵ. نیهاد کاتێک لە ڕستەدا پەیدادەبێت، ئەگەر کاری ناتەواو لە ڕستەکەدا هەبێت.

کاری ناتەواو: بەو کارانە دەوترێ کە بە تەنیا واتای ڕستەیان پێ تەواو ناکرێت، بەڵکو دەچنە پاڵ وشەیەکی ترەوە، کارە ناتەواوەکان لە زمانی کوردیدا لە چاوگی (بوون)ەوە وەرگیراون، کە بۆ هەر سێ حاڵەتی ڕابوردوو و ئێستا و داهاتوو بەکاردێن، بەم شێوەیەی خوارەوە:

(بوو) ← بۆ کاتی ڕابوردوو

١ـ بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی بکەر و جۆرەکانی، بگەڕێوە بۆ : نەریمان عەبدوڵلا خۆشناو، بکەر نادیار، سەنتەری ڕوناکبیری هەتاو، هەولێر، چاپخانەی شەهاب، ٢٠٠٧.

ـ شێرزادی زیرەک بوو.

کاری ناتەواوە بۆ کاتی ڕابوردوو

(ە) ← بۆ کاتی ئێستا

ـ قوتابییەکە زیرەکە.

کاری ناتەواوە بۆ کاتی ئێستا

ڕەگی (ب) بۆ کاتی داهاتوو، کە بەم شێوەیە:

دەبم ـــــ دەبین

دەبیت ـــــ دەبن

دەبێت ـــــ دەبن

ـ ڕزگاری دەبێت ب ئەندازیار.

کارە ناتەواوەکان لە ڕووی هێزەوە تێنەپەڕن. بەڵام ئەگەر ئەم کارانە بە واتای (لەدایکبوون) یان (هەبوون)و (خاوەندارێتی) بێن، ئەوا لەم حاڵەتەدا دەبنە کارێکی تەواو، لە ڕووی هێزیشەوە لە هەردوو جۆری تێپەڕ و تێنەپەڕ دەبینرین، هەروەکو:

ژنەکە منداڵی بوو.

بکەر بەرکای ڕاستەوخۆ کاری ڕابوردووی تێپەڕە

دارەکە شین بوو.

بکەر کاری ڕابوردووی لێکدراوی تێنەپەڕە

گوزارە: وشەیەکە دەدرێتە پاڵ نیهاد، و هەمیشە کارێکی ناتەواوی لەگەڵدا دێت، واتە وشەکە دەبێتە تەواوکەری کارەکە و بەیەکەوە دەبنە گوزارە.

واتە: **تەواوکەری کاری ناتەواو+ کاری ناتەواو= گوزارە**

خۆشتڤی + ە = گوزارە

<u>دلڤین</u> <u>خۆشتڤییە</u>. (ە) کاری ناتەواوە بۆ کاتی ئێستا

نیهاد گوزارە

بەرکای ڕاستەوخۆ: ناو کاتێک ئەرکی بەرکاری ڕاستەوخۆ دەبینێت، ئەگەر هاتوو کاری تێپەڕ لە ڕستەکەدا هەبێت.

<u>ئـــازادی</u> <u>نامەک</u> <u>نڤیسی</u>.

<u>تریفە</u> <u>ڤراڤین</u> <u>چێکردییە</u>.

بکەر بەرکاری ڕاستەوخۆ کاری تێپەڕ

بەرکاری ناڕاستەوخۆ(تەواوکەری بەیاریدە): ناو کاتێک لە ڕستەدا ئەرکی بەرکاری ناڕاستەوخۆ دەبینێت، ئەگەر یەکێک لە پێشبەندەکانی(ب، ل، ژ، بۆ، ە) لەپێش بێت.

- وێ **<u>ژ</u>** **<u>ئاگرێ</u>** دترسیت.

پێشبەند بەرکاری ناڕاستەوخۆ

جێنـاو(جێنـاڤ)

چەمک و پێناسەی جێناو

لە زمانی کوردیدا جگە لە زاراوەی جێناو، هەندێ جار زاراوەکانی **(ڕاناو، بۆناو، جێناڤ، بەرناو، بەرناڤ، زەمیر.. هتد)** بەکاردێت، کە هەر هەموویان هەمان مەبەست و واتا دەگەیەنن، و لە کرمانجی سەروودا زیاتر زاراوەی (جێناڤ) بەکاردێت.

جێناو بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، کە لە جێی یان جێگەی ناوی کەسێک یان شتێک دێت و بەکاردێت، واتە دەبێتە جێگرەوەی ناو.

جۆرەکانی جێناو

جۆرەکانی جێناو لە ڕووی واتاوە

١. جێناوی کەسی

واتای کەسی گیاندار دەگرێتەخۆ، کە ئەوانیش قسەکەر و گوێگر و نائامادە دەگرێتەوە، جێناوە کەسییەکانیش دوو جۆرن:

أ. جێناوی کەسی سەربەخۆ:

ئەو جێناوانە دەگرێتەوە، کە لە ڕواڵەتدا سەربەخۆن و واتای کەسی گیاندار دەگەیەنن، هەروەها واتای کەسەکە یان کەسەکان نیشان دەدەن و پەیوەندییان بە کەسانی دیکەوە ڕوون دەکەنەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا دوو کۆمەڵە جێناو هەن، کۆمەڵە جێناوی **(ئەز ـ ئەم)** و کۆمەڵە جێناوی **(من ـ مە)**، بەکارهێنانی ئەم دوو کۆمەڵەیە بەم دوو شێوەیەی خوارەوەیە: ـ

١ـ کۆمەڵە جێناوی (ئەز ـ ئەم) لەگەڵ کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ بەکاردێن، بەمشێوەیەی خوارەوە:[١]

کەسەکان	تاک	کۆ
یەکەم	ئەز	ئەم
دووەم	تۆ	هوین (هوون)
سێیەم	ئەو	ئەو (ئەوان)

بۆ کاری تێنەپەڕ، ئەرکی بکەر دەبینن، وەک:

ـ **ئەز هاتم.**

ـ **ئەز دێ هێم.**

ـ **ئەز دچم خوێندنگەهێ.**

١ـ ئیبراهیم ڕەمەزان زاخۆیی، ڕێزمانا کوردی، دەزگای سپیرێز بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، دهۆک، چاپخانەی خانی، ٢٠٠٨، ل٧٨.

لەگەڵ کاری تێپەڕیش دێت، لەم حاڵەتەشدا ئەرکی بکەر یان بەرکاری ڕاستەوخۆ دەبینن:

ـ ئەز دێ دارێ چینم.

بکەر

ـ ئەز تە دبینم.

بکەر

ـ وان هوین دیتن.

بکەر

ـ دوژمنی ئەز گرتم.

بەرکاری ڕاستەوخۆ

زۆرجار لە کرمانجی سەروودا جێناوی سەربەخۆی(ئەز)، بەهۆی نیشانەکانی **(ا، ێ)** ڕەگەزی مێ و نێریان لە یەکتری جیادەکرێنەوە. واتە **(ئەزا)** بۆ مێ بەکاردێت و **(ئەزێ)** بۆ نێر بەکاردێت، بەم شێوەیە:

ـ ئەزا دکەم.

ـ ئەزێ دکەم.

هەر کاتێک کۆمەڵە جێناوی**(ئەز ـ ئەم)** بێت، ئەوە جێناوە لکاوەکان دەردەکەون.

- ئەز دکەم.

- تو دکەی.

- ئەو دکەت.

- ئەم دکەین.

- هوین دکەن.

- ئەوان(ئەو - هەو) دکەن.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا بۆ جیاکردنەوەی جێناوی **(ئەو)**ی کەسی سێیەمی تاک و جێناوی **(ئەو)**ی کەسی سێیەمی کۆ، ئەوە بەهۆی جێناوە لکاوەکانەوە لەنێو ڕستەدا جیادەکرێنەوە، بەمشێوەیەی خوارەوە:

- ئەو دهێت.

- ئەو دهێن.

لە نموونەی یەکەمدا جێناوی **(ئەو)** جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاک، چونکە لەگەڵ جێناوی لکاوی **(ت)**ی کەسی سێیەمی تاک بەکارهاتووە، بەڵام لە نموونەی دووەمدا، **(ئەو)** جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی کۆ، چونکە لەگەڵ جێناوی **(ن)**ی کەسی سێیەمی کۆ بەکارهاتووە.[١]

١- عەبدولسەلام نەجمەدین و سەلوا فەریق، ڕێزمانا کوردی بۆ زارۆکان، دەزگای سپێرێز، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٠، ل ٦٥.

٢ـ کۆمەڵە جێناوی **(من ـ مە)**، تەنیا لەگەڵ کاری تێپەڕ بەکاردێن و ئەرکی بکەر و بەرکار دەبینن، جێناوەکانی ئەم کۆمەڵەیەش بەم شێوەیەی خوارەوەن:ـ[1]

کەسەکان	تاک	کۆ
یەکەم	من	مە
دووەم	تە	وە
سێیەم	وی ـ وێ	وان

لەم نموونانەی خوارەوەدا جێناوەکان ڕۆڵی بکەر دەبینن.

ـ من نڤیسی.

ـ وی/ وێ نڤیسی.

ـ من دوو دەفتەر ڤیان.

ـ مە گولێن جوان کرین.

ـ تە گول کڕی؟

ـ وە گۆت.

ـ وی چێشت خار.

ـ وێ چوو.

ـ وان دهێن.

١ـ ئیبراهیم ڕەمەزان زاخۆیی، ڕێزمانا کوردی، دەزگای سپیرێز بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، دهۆک، چاپخانەی خانی، ٢٠٠٨، ل ٧٩ – ٨٠.

هەروەها لەم نموونانەی خوارەوەدا کۆمەڵە جێناوی **(ئەز ـ ئەم)** ڕۆڵی بکەر دەبینن و کۆمەڵەی **(من ـ مە)** ڕۆڵی بەرکار دەبینن:

ـ ئەز تە دبینم.

ـ تو من دبینی.

ـ ئەو وی دبینت.

ـ ئەم وە دبینین.

ـ هوین مە دبینن.

ـ ئەوان وێ دبینن.

لەم نموونانەی خوارەوەدا کۆمەڵە جێناوی **(ئەز ـ ئەم)** ڕۆڵی بەرکار دەبینن و کۆمەڵە جێناوی **(من ـ مە)** ڕۆڵی بکەر دەبینن:

ـ تە ئەز دیتم.

ـ من تو دیتی.

ـ وی ئەم دیتین.

ـ وان هوین دیتن.

ـ مە ئەوان دیتن.

ـ وە ئەو دیت.

ب . جێناوی کەسی لکاو:

بەو جێناوانە دەوترێت، کە لە ڕواڵەتدا سەربەخۆ نین، بەڵکو بەشێوەیەکی لکاو بە کارێک یان ناوێک دەلکێن. ئەم جێناوانە لە ئاخاوتن و نووسیندا شوێن و جێگەی جێناوە کەسییە سەربەخۆکان دەگرنەوە. ئەو جێناوانە بە تەنیا هیچ مەبەستێک نە لە ئاخاوتن و نە لە نووسیندا بەدەستەوە نادەن، بەڵام کە لکان بە وشەکانی پێش خۆیانەوە، ئینجا مەبەست دەپێکن.[1]

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا تەنیا یەک کۆمەڵە جێناوی کەسی لکاومان هەیە، کە بەمشێوەیە[2]:

کەسەکان	تاک	کۆ
یەکەم	م	ین
دووەم	ی	ن
سێیەم	ە، Ø، ت، یت، ەت	ن

وەکو:

ـ من دەستێ وی گرت.

ـ تە جۆت کر.

١ـ لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی دووەمی ناوەندیی، چاپخانەی ئارام، بەغدا، ٢٠٠٧، ل ٤٥.

٢ـ محمد طاهر گوهەرزی، ڕێزمانا کوردی ـ زارێ کرمانجی، چاپخانەی خەبات، دهۆک، ١٩٩٩، ل ٧٧.

ـ مەمۆ من دبە.[1]

وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆی کرد، کە لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی(**ئەز ـ ئەم**) جێناوە لکاوەکان زیاتر دەردەکەون، بەڵام لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی (**من ـ مە**)، جێناوە لکاوەکان کەمتر دێن. وەک:

لەم نموونانەی خوارەوەدا لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی(ئەز ـ ئەم) جێناوە لکاوەکان بەکاردێن:

ـ ئەز دخۆم.

ـ تو دخۆی.

ـ ئەو دخۆت.

ـ ئەم دخۆین.

ـ هوین دخۆن.

ـ ئەوان(ئەو) دخۆن.

لەم نموونانەی خوارەوەدا لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی(من ـ مە) جێناوە لکاوەکان بەکارناییێن:

ـ من خار.

ـ تە خار.

ـ وی/وێ خار.

ـ مە خار.

١ـ ڕەشید کورد، ریزمانا زمانێ کورمانجی، و: ئیسماعیل تاها شاهین، دەزگای سپیریز، چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨، ل٧٣.

ـ وە خار.

ـ وان خار.

لەم نموونانەی خوارەوەدا لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی(ئەز ـ ئەم) جێناوە لکاوەکان بەکاردێن:

ـ ئەز دنڤیسم(م).

ـ تو دنڤیسی(ی).

ـ ئەو دنڤیسیت(یت).

ـ ئەم دنڤیسین(ین).

ـ هوین(هوون) دنڤیسن(ن).

ـ ئەو دنڤیسن(ن).

لەم نموونانەی خوارەوەدا لەگەڵ کۆمەڵە جێناوی(ئەز ـ ئەم) و (من ـ مە) جێناوە لکاوەکان بەکاردێن:

من تو دیتی	**مە ئەوان دیتین**
تە ئەز دیتم	**وە ئەو دیتن**
وی ئەم دیت	**وان هوین دیتن**

٢. جێناوی نیشانە

بەو جێناوانە دەوترێت کە لە جێی ناوی کەسێک یان شتێک دادەنرێت و دەست نیشانی دەکەن. لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، حەوت جێناوی نیشانەمان هەیە، کە بۆ تاک، کۆ، نێر، مێ،

نزیک و دوور بەکاردەهێنرێن، جێناوەکانیش بەمشێوەیەی خوارەوەن[1]:-

ئەڤە ← بۆ تاکی نزیک بەکاردێت.

ڤی ← بۆ تاکی نێری نزیک بەکاردێت.

ڤێ ← بۆ تاکی مێی نزیک بەکاردێت.

وی ← بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێت.

وێ ← بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێت.

(ئەڤان) ڤان ← بۆ کۆی نێر و مێی نزیک بەکاردێت.

(ئەوان) وان ← بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێت.

- ئەڤە پسمامێ منە.

- ئەڤە هەڤاڵی منە.

- ڤی چێشت خار.

- ڤێ ڤراڤین خار.

- وی چیرۆک نڤیسی.

- وێ چیرۆک نڤیسی.

- ڤان گۆڤەندەکا خۆش گرێدا.

- وان ڕەشبەلەک گرێدا.

---

١. لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی هەشتەمی بنەڕەتی، چاپی سێیەم، چاپخانەی ئەکاسیا، هەولێر، ٢٠٠٩، ل ٨٢ – ٨٣.

٣. جێناوی خۆیی

جۆرێکە لە جۆرەکانی جێناو لە ڕووی واتاوە، کە خاوەنییەتی و خۆیەتی و خاوەنداری دەگەیەنێت.

جێناوی خۆیی لە زمانی کوردیدا سێ جۆری هەیە:[١]

أ- جێناوی خۆیی جەختکردن: ئەمجۆرەیان زیاتر بە واتای جەختکردن دێت و بۆ جەختکردنی بکەر بەکاردێت، وەک:

- ئەز ب خۆ هاتم.

ب - جێناوی خێی ڕەنگدانەوە: ئەم جۆرەیان کارەکە یان حاڵەتەکە ڕەنگدانەوەی بەسەر بکەر و بەرکاردا دەبێ، یان بکەر و بەرکار بەهۆی جێناوە خۆییەکەوە لە یەک کەسدا کۆدەبێتەوە، وەک:

- من خۆ شویشت.

لێرەدا (خۆ) دەبێتە بەرکاری (من).

ج - جێناوی خاوەندارێتی: ئەمجۆرەیان زیاتر چڕکردنەوەی واتای خاوەندارێتییە، واتە ئەمجۆرەیان زیاتر واتای خاوەنێتی و خاوەندارێتی دەگەیەنێت، وەک:

- مالا خۆ خوەشە.

[١]- ئەمیر مستۆ محەمەد(٢٠٠٩)، جێناو لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا (لە ڕوانگەی تیۆری دەسەلات و بەستنەوەدا)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی زمانی زانکۆی سەلاحەددن، ل ٨٥.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، دوو فۆرم بۆ جێناوی خۆیی بەکاردێت، کە ئەوانیش **(خۆ – خوە)**، کە بە تەنیا بەکاردەهێنرێت و جێناوی لکاوی ناخرێتە سەر، وەکو[1]:-

- ئەز ب خۆ هاتم.

لە کرمانجی سەروودا دەشێ لە جیاتی **(ب)**، ئەوە **(پ)** بێت، یاخود هیچ کامێکیان بێت، واتە بەمشێوەیە:

- ئەز پ خۆ هاتم.

- ئەز خۆ هاتم.

- من خۆ شوشت.

- هەم ئەهلی نەزەر نەبێن کو کورمانج

ئیشقی نەکرن ژبۆ خوە ئارمانج

- ماسیڤانی تۆرا خوە ئاڤێتە بن بەحرێ.[2]

بەشێوەیەکی گشتی جێناوی خۆیی لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا کاتێ ئەرکەکانی(بکەر، نیهاد، بەرکاری ڕاستەوخۆ) دەبینن، ئەوا نیشانەی (ب)ی لەپێش دادەنرێت، وەک:

- ئەو ب <u>خۆ</u> هات. (ئەرکی بکەری بینیوە)

---

١. لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەوردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی یازدەهەمی ئامادەیی، چاپی چوارەم، چاپخانەی (مستقبل)، لوبنان، ٢٠١٠، ل٣٠.

٢. ک.ک.کوردۆییێڤ، ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، و: کوردستان موکریانی، هەولێر، ١٩٨٤، ل٣٣١.

- **ئەو ب <u>خۆ</u> نزانە.** (ئەرکی نیهادی بینیوە)
- **ئەو ب <u>خۆ</u> هاتە گرتنێ.** (ئەرکی بەرکاری ڕاستەوخۆی بینیوە)

٤. جێناوی هەیی

جۆرێکە لە جۆرەکانی جێناو لە ڕووی واتاوە، کە واتای خاوەنداریەتی دەگەیەنێ و، خاوەنەکەشی دەشێ ناو یان جێناو بێ و لەنێو ڕستەدا ئەرکی ناوەکە یان جێناوەکەی پێ دەسپێردرێ.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، سێ فۆڕم بۆ جێناوی هەیی بەکاردێن، کە بۆ نێر، مێ، تاک و کۆ بەکاردێن، بەم شێوەیەی خوارەوەن[1]:-

١. (یێ) ئێ ـــــ بۆ تاکی نێر بەکاردێ.

گوندێ مە خوەشە و <u>یێ</u> وە خوەش نینە.

لێرەدا وشەی(گوند) ناوێکی نێرە، بۆیە (یێ) بەکارهاتووە و (یێ) شوێنی (گوند)ی گرتۆتەوە.

٢. (یا) ئا ـــــ بۆ تاکی مێ بەکاردێ.

- **مالا مە خوەشە و <u>یا</u> وە خوەش نینە.**

١ـ أ ـ ڕەشید کورد، ڕێزمانا زمانێ کورمانجی، و: ئیسماعیل تاها شاهین، دەزگای سپیرێز، چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨، ل٧٨. ب ـ لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی یازدەهەمی ئامادەیی، ل ٣٦ ـ ٣٧.

لێرەدا وشەی(مال) ناوێکی مێیە، بۆیە (یا) بەکارهاتووە و (یا) شوێنی (مال)ی گرتۆتەوە.

٣ـ (یێن) ئێن ـــــ بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێن.

کتێبێن مە مەزنن و یێن وە بچویکن.

لێرەدا وشەی(کتێب) ناوێکی کۆیە، بۆیە (یێن) بەکارهاتووە و (یێن) شوێنی (کتێب)ی گرتۆتەوە.

ـ ئەڤ کتێبە (یێ) ئێ منە.

ـ ئەڤ کتێبە (یا) ئا منە.

ـ ڤان کتێبێن (یێن) ئێن منن.

٥ـ جێناوی پرسیار

بەو جێناوانە دەوترێ کە پرسیار لە کەسێک یان شتێک یا کاتێک یاخود ڕووداوێک دەکەن. لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا کۆمەڵێ جێناو بۆ مەبەستی پرسیاری بەکاردێت، کە ئەمانەن[1]:**(کی، چە، کێهە، کێهان، کیژان، چەوا، چاوا، کەنگینێ، کانێ، چەنگ، ئەرێ....).**

١ـ صادق بهاءالدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، چاپخانەی (دار الشؤون الثقافية العامة)، ١٩٨٧، ل ٢٥٣ – ٢٥٦.

١. **کی ـ کێ:** لە جێی ناوی کەسێک دێت و پرسیار لە کەسێک دەکات.

ـ کی دبێژیت ئەز نەشێم بەرەڤانی یاخو بکەم ؟

ـ کی هات؟

ـ کێ ئەڤ چیرۆکە خواندییە؟

٢. کام ـ کامە ـ کیهە ـ کیهان ـ کیشک ـ کیژ. کیژک ـ کیژان:
هەموویان یەک واتا دەگەیەنن و بۆ جیاکردنەوەی کەسێک یان شتێک لەناو کۆمەڵە کەسێک یان کۆمەڵە شتێک بەکاردێن. وەک:

ـ کیژان دشێت ب سەر ڤێ دارێ بکەڤیت؟

ـ ژ ڤان جوتیارێن کیژان گەنمێ خوە چاندییە؟

ـ کیژ قوتابی ژ هەمیان زیرەکترە؟

ـ ژ ڤان ڕەنگان تە کیژک دڤێت؟

٣. کەنگی: پرسیار لە کات دەکات، وەک:

ـ کەنگی وانان دێ خوێنی؟

٤. **کیڤە:** پرسیار لە شوێن و جێگە دەکات، وەک:

ـ تە ل کیڤە بووی؟

ـ کیڤە دچیت؟

٥. **چی ـ چ:** لە جێی ناوی شتێک دێت و لە شێوەی پرسیاردا بەکاردێت.

ـ دوهێ تە چی دخواند؟

- ئەو چ کەسەکە ل دیوانێ رونشتی؟

- جوتیار زڤیێ ب چ دکێلێت؟

٦- **چەند(چقاس):** پرسیار لە ژمارە و ڕێژە دەکات، وەک:

- ڕزگار ل چەند وانان کەڤتییە؟

- تە چقاس پارە هەیە؟

٧- **چەوان/ چەوا:** پرسیار لە حاڵەت و چۆنیەتی دەکات، وەک:

- نەسرینێ چەوان(چەوا) چیرۆکێ دنڤیسیت؟

- شڤانی چەوان وانێ دخوینیت؟

٦. جێناوی هاوبەش

بەو جێناوانە دەوترێ، کە هاوبەشی لەنێوان دوو کەس یان دوو شت دروست دەکات. لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، فۆرمەکانی جێناوی هاوبەش بریتین لە **(هەڤ، پێکڤە، دگەل ئێک، یەکدوو - ئێکدوو)** بەکاردێن، و زۆربەی جاریش ئەم جێناوانە لەگەڵ **(ژ، ل)** دەردەکەون. وەک:

- زارۆک ل هەڤرا دورن.

- وێنەیێن وان ژ ئێکدوو جوانتربوون.

- پەیام ژ هەڤرا (دگەل ئێک - پێکڤە) دنڤیسین.

- ئەسپ و زین ب هەڤرا (پێکڤە) هاتنە دزین.

- ئانکۆ بچویک و مەزنا ب هەڤرا (پێکڤە) سەرهلدا.

٧. جێناوی نەرێنی (نەفی)

بەو جێناوانە دەوترێت کە نەرێنی کەسێک یان شتێک ڕادەگەیەنن. لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، کۆمەڵێ فۆرم بۆ جێناوی نەرێنی بەکاردێن، کە بریتین لە: **(هیچ، چ، تو، قەت)**، وەکو:-

- ئیرۆ قەت نێچیر راستی وی نەهات [١].

- ڤی چ زەڤی نەفرۆتینە.

- ئەز نکارم تو ناڤا ل کورێ خوە بکەم.

٨. جێناوی چەندێتی

بەم جێناوانە دەوترێت کە ڕێژەی کەسەکان یاخود شتەکان دیاری دەکات و واتای چەندێتی و پرسیار دەبەخشێ. لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، شەش فۆرم بۆ جێناوی چەندێتی بەکاردێت، کە ئەمانەن[٢]:

(چەند، هنەک، هندەک، چقاس، ئەڤقاس، ئەوقاس، گەلەک.. هتد).

وەکو:

- هەندەک (هنەک) چوون.

---

[١]- ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی دووەم (جێناو)، ل ٢٨١ – ٢٨٢.

٢. ئەورەحمانی حاجی مارف (د)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی دووەم (جێناو)، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا، ١٩٨٧، ل ٢٧٦ – ٢٧٧.

ـ یەک بوو ئەلیف یەک نوقگە کر

چەند(گەلەک) شکلێ دی لێ زێدەکر

٩. جێناوی دیار

بەو جێناوانە دەوترێت کە ژمارەی کەسەکان یان شتەکان لە ڕستە و دەقدا دیاری دەکەن. بە واتایەکی تر ئەو وشانە دەگرێتەوە، کە لە جێگەی کەسێکی دیار و ئاشکرا و زانراو بەکاردێن.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، کۆمەڵێ فۆرم بۆ جێناوی دیار بەکاردێن، لەوانە: **(هەرتشت، تەمام، هەمی، تەڤ.. هتد)**[١]

ـ تەڤ ئامادەن.

ـ هەمی چوون، تو نەهاتی.

ـ تەمام فراڤین دخۆن.

١٠. جێناوی نادیار

ئەو جێناوانە دەگرێتەوە، کە لەبری ناوی کەسێک یا گیاندارێک یا هەر شتێکی تر بەکار دەهێنرێت، بەڵام ئەم ناوە بەئاشکرایی دیار نییە کە کێیە و چییە، بە واتایەکی تر بەو جێناوانە دەوترێت کە لە شوێنی کەسێک یان شتێکی نادیار دێن.

١ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)، جێناو، ل ٢٨٥.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، کۆمەڵێ فۆڕم بۆ جێناوی نادیار دانراون، لەوانە:(**کەس، تشت، گەسەک، تشتەک، هندەک، فلان، پێهڤان،...)**[1]. وەکو:

- **کەس (چ کەس) دڤێرێرا نەچوویە باژێری**[2].
- **هندەک وەسا هزر دکەن گەلەک دزانن.**
- **تە تشتەک نەکرییە.**
- **فلان ئەرکێ خۆ دنڤیسیت.**

١١. جێناوی لێکدەر

ئەو جێناوانە دەگرێتەوە کە لە جیاتی ناوی کەسێک یان شتێک بەکاردەهێنرێت، کە پێشتر گوترابێ، هەروەها دوو ڕستەش پێکەوە دەبەستێت و بەیەکەوە ڕستەیەکی ئاڵۆز(**تێکەڵ**) سازدەکەن، هەمیشە جێناوی لێکدەر وەکو کەرەسەیەکی پەیوەستدار بە پاڕستەی نێو ڕستەکە هەژمار دەکرێت، چونکە ڕستەی ئاڵۆز لە شاڕستە و پاڕستە پێک دێت.

---

١. صادق بهاءالدين ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، دار الشؤون الثقافية العامة، ١٩٨٧، ل ٢٦٣ – ٢٦٤.

٢. لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی دەیەمی ئامادەیی، چاپی چوارەم، چاپخانەی مستقبل، لوبنان، ٢٠١٠، ل ٥٢.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، یەک فۆڕم بۆ جێناوی لێکدەر بەکاردێت، کە شاڕستە و پاڕستە دەخاتە پاڵ یەکتری و بەهۆیەوە ڕستەیەکی ئاڵۆز دروست دەکات، ئەم فۆڕمەش **(کو)**ە. وەکو:

ـ مە ئەو دیت کو دکەنی.

شیرینێ کو ماف هەیە، دڤێت دەنگێ بدەت.

مە ژ ئازادی ڤیبیا، کو ئێکدی ژبیر نەکەن.

ـ من شڤان دیت کو ژ ترسان دلەرزی[1].

[1]- لێژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، زمان و ئەدەبی کوردی، پۆلی یازدەهەمی ئامادەیی، ل٦.

ئــاوەڵنــاو

چەمک و پێناسەی ئاوەڵناو

لە زمانی کوردیدا جگە لە زاراوەی ئاوەڵناو، زاراوەکانی (**هاوەڵناو، هەڤلناڤ، هاوەڵناڤ، سیفە.....**) بەکاردێن. ئاوەڵناویش بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، کە وەسفی ناوێک یاخود جێناوێک دەکات، بەهۆیەوە دەبێتە تەواوکەری ناو یان جێناو یان ئاوەڵناوێکی تر یان تەواوکەری کارێکی ناتەواو.

ئاوەڵناو لە ڕستەدا پەیوەستە بە ناو و جێناوەوە، واتە دۆست و هاوڕێی ناو و جێناوە. ئاوەڵناویش هەروەکو ناو و ئاوەڵکار هیچ نیشانەیەکی مۆرفۆلۆژی نییە، بۆ ئەوەی لە ڕووی ڕوخسارەوە دیاری بکرێت، بەڵکو دیاریکردنی ئاوەڵناو لە ڕستەدا پەیوەستە بە واتاوە.

جۆرەکانی ئاوەڵناو

یەکەم: جۆرەکانی ئاوەڵناو لە ڕووی واتاوە

١. ئاوەڵناوی چۆنیەتی

بەو ئاوەڵناوانە دەوترێت کە چۆنیەتی خاسیەت و نیشانە دەگەیەنن، لەگەڵ ئەوەشدا ئاوەڵناوی چۆنیەتی هەمەجۆرە، لەوانە واتای ڕەنگ نیشان دەدات (**زەر، شین سۆر، سپی، کەسک...**)، چەمکی ئاڕاستە و دەوروبەر ڕادەگەیەنێ (**ڕاست، چەپ...**)، یاخود سیفەت نیشان دەدات (**ڕەزیل، ڕووخۆش، زیرەک...**)، یاخود شێوە و قەبارە دەردەبڕێ (**قەڵەو، پان، بەرین، لاواز....**)، یاخود تامکردن دەگەیەنێت (**تیژ، سویر، شرین، ترش، مز.....**)، یاخود پلەی گەرمی و کەشوهەوا بەکاردێت (**سار، گەرم، تەزی، .....**)....

- **تریێ ڕەش بکرە.**
- **هنارە ترش خوەشە.**
- **گۆتنا خۆش بهارا دلانە.**
- **شرین کەچەکا نازدارە.**
- **کوڕێ مەزن هات.**

٢. ئاوەڵناوی نیشانە

بەو ئاوەڵناوانە دەوترێت کە دەستنیشانی ناوی کەسێک یان شتێک یان زیاتر لە ڕستەدا دەکەن. ئاوەڵناوەکانی نیشانە هەمیشە دەبنە دوو پارچە، پارچەیەکیان دەکەوێتە پێش ناوەکە و پارچەکەی تریان دەکەوێتە دوای ناوەکە، ئەم دوو پارچەیە دەبنە دیارخەر بۆ ناوەکە، هەر بۆیەشە هەر ناوێک بە ئاوەڵناوی نیشانە دەستنیشان بکرێت، ئەوا دەبێتە ناوێکی ناسراو.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، فۆرمەکانی ئاوەڵناوی نیشانە بەمشێوەیەی خوارەوەن:

(ئەڤ.... ە) لەگەڵ ناوێکی تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

- ئەڤ کتێبە یێ مەیە.

(ڤی.... ی) لەگەڵ ناوێکی تاکی نێری نزیک بەکاردێ.

- ڤی خورتی سەرێ مە بلندکر.

(ڤێ......ێ) لەگەڵ ناوێکی تاکی مێی نزیک بەکاردێ.

- ڤێ قوتابیێ وانە باش خواند.

(وی.....ی) لەگەڵ ناوێکی تاکی نێری دوور بەکاردێ.

- وی ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ فرۆت.

(وێ.... ێ) لەگەڵ ناوێکی تاکی مێی دوور بەکاردێ.

- وێ گۆتنێ دلێ مە خۆشکر.

(ڤان ـ ئەڤان.... ان) لەگەڵ ناوێکی تاکی نێر و مێی نزیک بەکاردێ.

ـ ڤان گولان بچینە.

(وان ـ ئەوان....ان) لەگەڵ ناوێکی کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێ.

ـ وان جوتیاران زەڤیێن خۆ کێلان.

دەتوانین بەم شێوەیەی خوارەوە بەراورد لە نێوان جێناوی نیشانە و ئاوەڵناوی نیشانە بکەین :

جێناوی نیشانە	ئاوەڵناوی نیشانە
١- جۆرێکە لە جۆرەکانی جێناو لە ڕووی واتاوە.	١- جۆرێکە لە جۆرەکانی ئاوەڵناو لە ڕووی واتاوە.
٢- هەموو ئەرکەکانی ناو دەبینێ (بکەر، بەرکاری ڕاستەوخۆ، بەرکاری ناڕاستەوخۆ، نیهاد، گوزارە....).	٢- تەنیا ئەرکی دیارخەری ناو دەبینێ.
٣- هەمیشە لە جێی ناو دێ.	٣- هەمیشە لەگەڵ ناو دێ، بە هۆیەوە ناوەکەش دەبێتە ناوێکی ناسراو.
٤- لەناو ڕستەدا لە شێوەی یەک پارچە دێ.	٤- لە ناو ڕستەدا ئاوەڵناوی نیشانە دەبێتە دوو پارچە،

	پارچەیەکیان دەکەوێتە پێش ناو و پارچەکەی تریان دەکەوێتە دوای ناوەکە.

دووەم: ئاوەڵناو لە ڕووی پلەوە

أ. ئاوەڵناوی پلەی چەسپاو:

ئەو ئاوەڵناوانە دەگرێتەوە کە بەراورد لە نێوان هیچ کەس و شتێک ناکەن، بەڵکو تەنیا پلەی نەگۆڕ و چەسپاوی ناوەکە یاخود جێناوەکە دەخاتە ڕوو، واتە تەنیا وەسفی ناوەکە یاخود جێناوەکە دەکات و، دەبێتە تەواوکەری ناو یان جێناو یان کاری ناتەواو، وەکو (**باش، خراپ، تژی، جوان، پاقژ، زیرەک، ئازا، خێرا،....**).

ـ جلکێن جوان بکڕە.

ـ ئاڤا پاقژ ڤەخۆ.

ـ مەتینی نانێ گەرم ئینا.

ب. ئاوەڵناوی پلەی بەراورد:

ئەو ئاوەڵناوانە دەگرێتەوە کە بەراورد لە نێوان دوو کەس یان دوو شت دەکەن، بە جۆرێک یەکێکیان بە باشتر و چاکتر دادەنێ لە ئەویتریان، ئەم جۆرەیان بە زیادکردنی نیشانەی (- تر) کە دەخرێتە

سەر ئاوەڵناوی پلەی چەسپاو و هاریکاری ئامرازی (ژ ، ل) دروست دەبێت، یاساکەی بەم شێوەیە:

هاوەڵناوی پلەی چەسپاو + تر = ئاوەڵناوی پلەی بەراورد

باش + نیشانەی(تر) = باشتر

پاقژ + نیشانەی(تر) = پاقژتر

زیرەک + نیشانەی(تر) = زیرەکتر

ـ نەسرین ژ نەرمینێ زیرەکترە.

ـ کاوە ژ ئەلندی قەلەوترە.

ـ تو ل ئاوازێ نەساختری.[1]

ج. ئاوەڵناوی پلەی باڵا:

ئەو ئاوەڵناونە دەگرێتەوە، کە بەراورد لە نێوان کەسێک لەگەڵ کۆمەڵە کەسێک یان شتێک لەگەڵ کۆمەڵە شتێک دەکەن.

پێشتر لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا نیشانەیەکی تایبەتی نەبوو بۆ جیاکردنەوەی پلەی باڵا لە پلەکانی تر، واتە نیشانەی (ـترین) پێشتر لە کرمانجی سەروو لە بواری نووسین بەکارنەدەهات

---

[1] ـ ڤیان ئیبراهیم عەلی(٢٠٠٨)، تایبەتیێن هەڤالناڤی د زمانێ کوردیدا(دیالێکتا سەری ـ گوڤەرا بەهدینی)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی دهۆک، ل ٩٨.

یاخود زۆر بە کەمی دەبینرا، بەڵام ئەمڕۆکە ئەم نیشانەیە بەکاردەهێنرێت و دەبینرێت.

دەستوورەکانی بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

١.ئاوەڵناوی پلەی چەسپاو + نیشانەی(ترین)= ئاوەڵناوی پلەی باڵا

باش + ترین = باشترین

چاک + ترین = چاکترین

٢ـ ئاوەڵناوی پلەی بەراورد + نیشانەی(ین) = ئاوەڵناوی پلەی باڵا

باشتر + ین = باشترین

چاکتر + ین = چاکترین

ـ دلۆڤان زیرەکترین قوتابییە دڤێ پۆلیدا.

٣. (ل ـ ژ) هەمی/ هەمیان/ حەمی/ خڕ + ئاوەڵناوی پلەی بەراورد = ئاوەڵناوی پلەی باڵا

ـ نەرمین ژ هەمی قوتابیان هێمنترە.

ـ ئەڤە ژ هەمیا نەرمترە.

ئەڤ گولە ژ حەمیا تازەتر بی.[١]

٤. هەرە + ئاوەڵناوی پلەی چەسپاو = ئاوەڵناوی پلەی باڵا

---

[١]- ڤیان ئیبراهیم عەلی(٢٠٠٨)، تایبەتیێن هەڤالناڤی د زمانێ کوردیدا(دیالێکتا سەری ـ گوڤەرا بەهدینی)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی دهۆک، ل ١٠٢.

دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین، کە ئاوەڵناوی چۆنیەتی نیشانەکانی (تر، ترین) وەردەگرێت، بەڵام جۆرەکانی تری ئاوەڵناو ئەم نیشانانە وەرناگرن.

ئاوەڵناو لە ڕووی پێکهاتنەوە

ئاوەڵناو لە ڕووی پێکهاتنەوە:

ئاوەڵناو لە ڕووی پێکهاتنەوە پێکدێت لە:

أ- ئاوەڵناوی سادە:-

بەو ئاوەڵناوانە دەوترێت، کە لە یەک وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکدێن، وەکو: (جوان، پاقژ، زیرەک، سویر، لێژ، خراپ، باش، بەرز، قورس،...هتد).

ب - **ئاوەڵناوی دارِژاو:-**

بەو ئاوەڵناوانە دەوترێت کە لە وشەیەکی سادە و پێشگرێک، یاخود پاشگرێک یاخود هەردووکیان پێکدێت.

یاساکانی سازکردنی ئاوەڵناوی دارِژاویش بەم شێوەیەی خوارەوەن:-

١- پێشگر(بێ، ب، نە) + ناو = ئاوەڵناوی دارِژاو

بێ + چارە = بێچارە

بێ + مراد = بێمراد

بێ + هێز = بێهێز

ب + تام = بتام

ب + جەرگ = بجەرگ

ب + زەوق = بزەوق

نە + فام = نەفام

نە + حەز = نەحەز

٢ ـ ناو + پاشگر (ی، ین، ن، ۆڵ، ەوەر، دار، بار، انە، انی، وکی، وکە، کی، ەوی، ەلو، و،.........هتد) = ئاوەڵناوی دارِژاو

هاڤین + ی = هاڤینی

زێڕ + ین = زێڕین

شەرم + ین = شەرمین

شەرم + ن = شەرمن

کرم + ۆڵ = کرمۆڵ

جەنگ + ەوەر = جەنگەوەر

ئەڤین + دار = ئەڤیندار

داخ + بار = داخبار

گونەهـ + بار = گونەهبار

مێر + انە = مێرانە

کوڕ + انی = کوڕانی

خێڵ + ەکی = خێڵەکی

ترس + ناک = ترسناک

هاوین + ە = هاوینە

فێل + باز = فێلباز

هۆش + مەند = هۆشمەند

غەم + گین = غەمگین

درۆ + زن = درۆزن

خەو + وکی = خەووکی

شەڕ + وکە = شەڕوکە

تۆز + کی = تۆزکی

تۆز + ەوی = تۆزەوی

زەوق + و= زەوقو

٣ ـ پێشگری (نە) + ئاوەڵناوی سادە = ئاوەڵناوی دارڕژاو

نە + خوش = نەخوش

نە + ساخ = نەساخ

٤ـ ئاوەڵناوی سادە + پاشگر (وکی، وکە، وک، ە، انی، ا، ەلە، یل، کەلە، کیلە، لکە، ا) = ئاوەڵناوی دارڕژاو

نەرم + وکی = نەرموکی

ڕەش + وکی = ڕەشوکی

تەخت + انی = تەختانی

ڕەق + انی = ڕەقانی

ڕەش + وکە = ڕەشوکە

گێژ + وکە = گێژوکە

جحێل + وکە = جحێلوک

بچویک + وکە = بچویوک

نەرم + ە = نەرمە

سۆر + ە = سۆرە

باریک + ەلە = باریکەلە

ورد + یل = وردیل

جوان + کەلە = جوانکەلە

جوان + کیلە = جوانکیلە

بەرز + ۆڵکە = بەرزۆڵکە

سپی + لکە = سپیلکە

ڕوون + اک = ڕووناک

٥. پێشگر + ڕەگی کار = ئاوەڵناوی دارِژاو

نە + مر = نەمر

بـ + وێر = بوێر

بـ + کوژ = بکوژ

٦. ڕەگی کار + پاشگر(وک، ەک، ا، ار) = ئاوەڵناوی دارِژاو

لەرز + وک = لەرزوک

گەڕ + وک = گەڕوک

نوویس + ەک = نوویسەک

کوژ + ەک = کوژەک

زان + ا = زانا

خەو + ار = خەوار

٧. ئاوەڵکاری سادە + پاشگر = ئاوەڵناوی دارِژاو

سەر + ەکی = سەرەکی

ج ـ ئاوەڵناوی لێکدراو:

بەو ئاوەڵنـاوانە دەوترێـت، کە لە دوو وشـە یـان زیـاتر پێکـدێت. یاســاکانی ســازکردنی ئاوەڵنــاوی لێکــدراویش بەم شــێوەیەی خوارەوەن:

١ـ ناو + ناو = ئاوەڵناوی لێکدراو

گەردن + بلوور = گەردن بلوور

بەژن + چنار = بەژن چنار

٢ـ ناو + ئاوەڵناوی سادە = ئاوەڵناوی لێکدراو

ڕوو + خوش = ڕووخوش

خەم + سار = خەمسار

شەڤ+ کوێر = شەڤکوێر

تام + سار = تامسار

٣ـ ناو + ناوی بەرکار = ئاوەڵناوی لێکدراو

سەر + شکاو = سەرشکاو

دڵ + سووتاو = دڵسووتاو

٤ـ ناو + ب + ناو = ئاوەڵناوی لێکدراو

خوەلی + ب + سەر = خوەلیبسەر

دەر + ب + دەر = دەربدەر

٥ـ ناوی سادە + ە + ناوی سادە = ناوی لێکدراو

تەپ + ە + سەر = تەپەسەر

دەرد + ە + سەر = دەردەسەر

٦ـ ناو + ڕەگی کار = ئاوەڵناوی لێکدراو

خوێن + مێژ = خوێنمێژ

دڵ + تەزین = دلتەزین

مێر + کوژ = مێرکوژ

٧. دووبارەکردنەوەی ناو + پاشگری (ی)= ئاوەڵناوی لێکدراو

سەرسەر + ی = سەرسەری

دەم دەم + ی = دەمدەمی

٨. دووبارەکردنەوەی ناو + پاشگری (وک)= ئاوەڵناوی لێکدراو

خاڵ خاڵ + وک = خاڵخاڵوک

خش خش + وک = خشخشوک

٩. ب + ناوی سادە + و + ناوی سادە = ئاوەڵناوی لێکدراو

ب + ناڤ + و + دەنگ = بناڤودەنگ

ب + خێر + و + بێر = بخێروبێر

١٠. بێ + ناوی سادە + و + ناوی سادە = ئاوەڵناوی لێکدراو

بێ + سەر + و + شوێن = بێسەروشوێن

بێ + دەست + و + لەپ = بێدەستولەپ

١١. ئاوەڵناوی سادە + ناو = ئاوەڵناوی لێکدراو

تەنگ + ئاڤ = تەنگاڤ

دویر + بەڵا = دویربەڵا

١٢. ئاوەڵناوی سادە + ئاوەڵناوی سادە= ئاوەڵناوی لێکدراو

ڕەش + بەلەک = ڕەشبەلەک

ڕەش+ ئەسمەر = ڕەشئەسمەر

١٣. ئاوەڵناوی سادە + و + ئاوەڵناوی سادە= ئاوەڵناوی لێکدراو

سست + و + خاڤ = سستوخاڤ

گەرم + و+ نەرم = گەرمونەرم

پاقژ + و + بژوین = پاقژوبژوین

تێر + و + تژی = تێروتژی

١٤. ئاوەڵناوی سادە + ڕەگی کار = ئاوەڵناوی لێکدراو

ڕاست + بێژ = ڕاسبێژ

دویر + بین = دویربین

١٥ـ دووبارەکردنـەوەی ئاوەڵنـاو + پاشـگری (وک)= ئاوەڵنـاوی لێکدراو

ڕەق ڕەق + وک = ڕەقرەقوک

قوت قوت +وک = قوتقوتوک

١٦. وشەیەکی بێواتا + و+ئاوەڵناو = ئاوەڵناوی لێکدراو

شەپ + و + شۆڕ = شەپوشۆڕ

ڤرت + و + ڤالا = ڤرتوڤالا

١٧. ژمارە + ناو = ئاوەڵناوی لێکدراو

دوو + دڵ = دوودڵ

دوو + بەر = دووبەر

دوو + ڕووی = دووڕووی

١٨. ئاوەڵکاری سادە + ب + ڕەگی کار = ئاوەڵناوی لێکدراو

زۆر + بلێ = زۆربلێ

١٩. ئاوەڵکاری سـادە + ڕەگی کـار + پاشـگری (ەر) = ئاوەڵنـاوی لێکدراو

کێم + خۆ + ەر = کێمخۆر

زۆر + خۆ + ەر = زۆرخۆر

کـــار

چەمک و پێناسەی کار

کار بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، کە ڕوودان و کاتی تێدایە، مەبەست لە ڕوودانەکە، ئەوەیە کە شتێک ڕوویدابێ یان ئەنجام درابێ، مەبەستیش لە کات، کاتی ڕانەبوردوو و ڕابوردوو دەگرێتەوە[1].

جۆرەکانی کار

یەکەم: جۆرەکانی کار لە ڕووی کاتەوە

١. کاری ڕابوردوو

ئەو کارەیە، کە ڕوودانەکەی دەکەوێتە پێش ئاخاوتنەوە، واتا ڕوودانی کارەکە بەسەر چووە و **ڕوویداوە ((کرداری ڕابوردوو ئەو کردارەیە، کە پرۆتسێسی ڕوودانەکەی پێش ئاخاوتن بکەوێ))**[2]. لە

١. بۆ شارەزا بوون لەم بابەتە، بگەڕێوە بۆ: ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی پێنجەم (کردار)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠.

٢. ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، کردار، ل٢٠٠.

زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی کاری ڕابوردوو، پەنادەبرێتە بەر چاوگ، ئەمیش بە لابردنی (ن)ی چاوگ ساز دەبێت **((لە زمانی کوردیدا فرمانی ڕابوردوو بە لابردنی (ن)ی چاوگ دروست دەکرێت))**[1]، لەم حاڵەتەشدا کاری ڕابوردووی نزیک دروست دەبێت، کە بە یەکێک لەم پێنج مۆرفێمە (وو، ی، د، ا، ت) کۆتاییان دێت:

مۆرفێمی (وو):

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
چوون	- ن	چوو	وو
بوون	- ن	بوو	وو
دروون	- ن	دروو	وو
جوون	- ن	جوو	وو

مۆرفێمی (ی):

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
کڕین	- ن	کڕی	ی
فڕین	- ن	فڕی	ی

[1] - عبدالله شالی، ڕابەری قوتابیان بۆ چاوگ و بۆ فرمان، چاپی یەکەم، چاپخانەی(دار الجاحظ)، ١٩٧٦، بەغدا، ل٤.

بڕین	- ن	بڕی	ی
سڕین	- ن	سڕی	ی

مۆرفیمی (د):-

چاوگ	**لابردنی (ن)**	**کاری ڕابوردوو**	**مۆرفیمی ڕابوردوو**
مردن	- ن	مرد	د
کردن	- ن	کرد	د
بردن	- ن	برد	د
خواردن	- ن	خوارد	د

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا لە زۆرینەی حاڵەتەکاندا فۆنیمی (د) لە نووسیندا تێدەچێت. وەک:

مرن - ن = مر

کرن - ن = کر

برن - ن = بر

خارن - ن = خار

بۆیە ڕوودانی ئەم حاڵەتە وایکردووە، کە زۆرێک لە زمانناسان بڵێن لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا مۆرفیمی (د) بۆ کاتی ڕابوردوو دەرناکەوێت، یان هەندێکی تر گومان بۆ ئەوە دەبەن کە مۆرفیمەکە (ر) بێت، نەک (د).

مۆرفیمی (ا):-

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفیمی ڕابوردوو
سووتان	- ن	سووتا	ا
ڕووخان	- ن	ڕووخا	ا
شکان	- ن	شکا	ا
ڕژان	- ن	ڕژا	ا

مۆرفیمی (ت):

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفیمی ڕابوردوو
کەفتن	- ن	کەفت	ت
خەفتن	- ن	خەفت	ت
شویشتن	- ن	شویشت	ت
نقستن	- ن	نقست	ت

جۆرەکانی کاری ڕابوردوو

١. ڕابوردووی نزیک:

ئەو کارەیە، کە دەلالەت لەسەر ڕوودانی کارێک لە ڕابوردووی نزیکدا دەکات[(١)]، ئەمجۆرەیان بە لابردنی (ن)ی چاوگ دروست دەبێت، واتە لێکردنەوەی (ن)ی چاوگ، هەم کاری ڕابوردوو دروست دەبێت، هەم ڕابوردووی نزیک و هەم قەدی چاوگ.

چاوگ – ن = ڕابوردووی نزیک

چوون – ن = چوو

برن – ن = بر

سۆتان – ن = سۆتا

کەفتن – ن = کەفت

مرن – ن = مر

- وێ بازنێ زێڕی کڕی.

- دەمێ ئەز چووم، بابێ من نڤستبوو.

- نازدارێ وانە خواند.

بە واتایەکی تر:

چاوگ ـ ن= ڕابوردوو(ڕابوردووی نزیک، قەدی چاوگ)

١- نووری عەلی ئەمین، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٠، ل٢٠٢.

کاری ڕابوردوو = کاری ڕابوردووی نزیک = قەدی چاوگ

یەکێ لە سوودەکانی کاری ڕابوردووی نزیک، ئەوەیە کە هەموو جۆرەکانی تری کاری ڕابوردوو لە ئەوەوە سازدەکرێت.

٢. ڕابوردووی بەردەوام:

ئەو کارەیە، کە دەلالەت لەسەر ڕوودان و بەردەوامی کارێک لە کاتی ڕابوردوودا دەکات[١].

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، تەنیا نیشانەی (د) وەکو نیشانەی ڕابوردووی بەردەوام بەکاردێت و دەکەوێتە بەشی پێشەوەی کارەکە، واتە یاساکەی بەمشێوەیە:

نیشانەی (د) + ڕابوردووی نزیک= ڕابوردووی بەردەوام

د + کەفت = دکەفت

د + نڤیسی = دنڤیسی

د + چوو = دچوو

ـ ئەز دهاتم.

ـ من کەوەک دگرت.[٢]

١ـ نووری عەلی ئەمین، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٠، ل ٢٢٣.

٢ـ بائیز عمر احمد، تێنس لە دایالێکتی ژووری زمانی کوردیدا (گوڤەری بادینی)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خەبات، دهۆک، ٢٠٠٢، ل ١٦.

لە کاری دارڕژاو و لێکدراودا، نیشانەی (د) دەچێتە دوا بەشی یەکەمی کارەکە، وەک:

د + راگرت = رادگرت

د + سەرکەفت = سەردکەفت

٣. ڕابوردووی دوور:

ئەو کارەیە، کە دەلالەت لەسەر ڕوودانی کارێک لە ڕابوردووی دووردا دەکات[1].

ڕابوردووی نزیک + نیشانەی (بوو) = ڕابوردووی دوور

کەڤت + بوو = کەفتبوو

خەفت + بوو = خەفتبوو

سۆتا + بوو = سۆتابوو

شکا + بوو = شکابوو

- دەمێ ئەز چووم، بابێ من نڤستبوو.

٤. ڕابوردووی تەواو:

ئەو کارەیە، کە دەلالەت لەسەر ڕوودانی کارێک لە ڕابوردوویەکی نە زۆر دوور و نە زۆر نزیکدا دەکات[1].

١- نووری عەلی ئەمین، ڕێزمانی کوردی نووری عەلی ئەمین، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٠، ل ١١٦.

ڕابوردووی نزیک + نیشانەی(وە / یە) = ڕابوردووی تەواو (ووە / ییە)

کەفت + ییە = کەفتییە

سۆتا + یە = سۆتایە

ـ سیروانی نامە نڤیسییە.

ئەگەر کاری ڕابوردووی نزیک کۆتایی بە فۆنێمەکانی (ت، د) هاتبێ، ئەوا بۆ کاری ڕابوردووی تەواو، مۆرفیمەکانی (ییە) وەردەگرێت، بەڵام ئەگەر کاری ڕابوردووی نزیک کۆتایی بە مۆرفیمەکانی (ا، وو، ی) هاتبێ، ئەوە مۆرفیمی (یە) وەردەگرن.

ـ من گرتییە.

ـ وی چێشت خوارییە.

ـ ئەز کتێب کڕییە.

بۆ نەرێکردنی کاری ڕابوردوو، ئەوە نیشانەی (نە) وەردەگرێ، بە جۆرێک ئەگەر کارەکە سادە بوو، ئەوە نیشانەکە لە پێشەوەی کارەکە دادەنرێت.

ئەرێ	نەرێ
گرت	نەگرت

١ـ نووری عەلی ئەمین، قەواعیدی زمانی کوردی لە (صرف و نەحو)دا، بەرگی یەکەم، ١٩٥٦، چاپخانەی مەعارف، بەغدا، ل ١٧.

گرتبوو	نەگرتبوو
گرتییە	نەگرتییە
دگرت	نەدگرت

بەڵام ئەگەر کارەکە (داڕژاو، لێکدراو) بوو، ئەوا نیشانەی (نە) دەکەوێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە.

ئەرێ	**نەرێ**
راگرت	رانەگرت
سەرگرت	سەرنەگرت

٢. کاری ڕانەبوردوو

ئەو کارەیە، کە ڕوودانەکەی دەکەوێتە دوای ئاخاوتن، واتا کارەکە ڕووی نەداوە، یان ئێستا ڕوودەدات یان لە داهاتوودا. لە زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی کاری ڕانەبوردوو، پەنا دەبرێتە بەر (ڕەگی کار) و مۆرفێمی ئەرێی ڕانەبوردووش دەکەوێتە پێش ڕەگەکە و جێناوی لکاویش بە کارەکەوە دەنووسێت.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، نیشانەی تایبەت و مۆرفۆلۆژیمان هەیە بۆ جیاکردنەوەی ڕانەبوردووی ئێستا لە ڕانەبوردووی داهاتوو، دەستورەکانیشیان بەمشێوەیەی خوارەوەیە:

ڕانەبوردووی ئێستا: نیشانەی(د) + ڕەگی کار + جێناوی لکاو

خارن ← د + خۆ + م =دخۆم

شویشتن ← د + شۆ + م = دشۆم

نڤیسین ← د + نڤیس + م = دنڤیسم

ڕانەبوردووی داهاتوو: نیشانەی (دێ) + ڕەگی کار + جێناوی لکاو

خارن ← دێ + خۆ + م =دێ خۆم

شویشتن ← دێ + شۆ + م = دێ شۆم

نڤیسین ← دێ + نڤیس + م = دێ نڤیسم

بۆ نەرێکردنی کاری ڕانەبوردووش، ئەوە نیشانەی (نا) دەچێتە شوێنی (د) و (دێ) و دەیکات بە نەرێ، وەک:

ئەرێ	نەرێ
دچم	ناچم
دێ چم	ناچم

ـ نووکە دچم.

ـ نووکە ناچم.

ـ پشتی نیڤەڕۆ دێ چم.

ـ پشتی نیڤەڕۆ ناچم.

دووەم: کار لە ڕووی پێکهاتنەوە

سەبارەت بە پۆلێنکردنی کار لە ڕووی پێکهاتنەوە، ئەوە زمانەوانان و نووسەران بیروبۆچوونی جیا جیایان خستۆتە ڕوو، هەندێکیان لەو باوەڕەدان کە (کاری سادە) نەک لە زمانی کوردی، بەڵکو لە هیچ زمانێکی جیهاندا نییە، لەم بارەوە (د.محەمەد مەعروف فەتاح) دەڵێت:((کاری سادە لە زمانی کوردیدا نییە)).[1] هەروەها (د.وریا عومەر ئەمین)یش هەمان بۆچوون و ڕای هەیە کە دەڵێت:((بەپێی پێوەرە تازەکانی زمانەوانی و مەنتیقی پەیوەندی نێوان کەرەسەکانی زمان، کاری سادە نەک هەر لە کوردیدا نییە، بەڵکو لە هیچ زمانێکا نابێ هەبێ))[2]. دیارە هەردوو زمانەوان لەسەر بنەمای مۆرفیم سەیری کاریان کردووە، هەر بۆیەشە ئەم بیروبۆچوونەیان هەیە. لەهەمان کاتیشدا (د.ئەورەحمانی حاجی مارف) ئەمە بە ڕاست نازانێت کە کاری سادە لە زمانی کوردیدا نەبێت، هەر بۆیە لە وتارێکی ڕەخنەییدا بەپێی بۆچوونەکانی خۆی و

---

١. محەمەد مەعروف فەتاح(د)، کار و پۆلێن کردنەکانی بەپێی ڕۆنان، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٢١)، ١٩٨٩، ل ٤٠ ـ ٥٩.

٢. وریا عومەر ئەمین(د)، ڕەخنەی نارەخنە، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٤٠)، ١٩٩٧، ل ٢٢ ـ ٢٤.

بەنموونەیی پراکتیکی ڕاستی بوونی کاری سادە لە زمانی کوردیدا دەردەخات[1].

بۆیە ئێمە وەکو لە دەستپێکی کتێبەکەدا ئاماژەمان بۆ کرد، کە لەسەر بنەمای وشەوە سەیری کار دەکەین، هەر بۆیە کار لە ڕووی پێکهاتنەوە بە لای ئێمەوە بەسەر (کاری سادە، کاری دارڕژاو، کاری لێکدراو) دابەش دەکرێت.

١. کاری سادە

بەو کارانە دەوترێت کە لە یەک وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکدێن، وەکو : چوو، ڕۆیشت، شکا ....هتد.

٢. کاری دارڕژاو

کارێکی ناسادەیە لە کارێکی سادەی واتادار و پاشگرێک یان پێشگرێک یاخود لەگەڵ هەردووکیان پێک دێت.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، کۆمەڵێ پێشگر و پاشگر هەن، کە بەشداری لە سازکردنی کاری دارڕژاو دەکەن، لەوانە[2]:

١- ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، وتاری کار پۆلێن بەپێی ڕۆنان و چەند سەرنجێک، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٣٩)، ١٩٩٧، ل ٨ ـ ١٦.

٢- سەلوا فەریق سالح، کاری دارێژراو لەنێوان کوردی (دیالێکتی ژووروو) و فارسیدا، دەزگای سپیرێز، چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٩، ل ٣٤ ـ ٣٩.

١ـ(ڤە)، وەک پێشگر و پاشگر بەکاردێت و واتای دووپاتکردنەوە دەگەیەنێت، بەمشێوەیە: (ڤەخار، ڤەکوشت، ڤەکر، ڤەشار، ڤەڕەڤی، ڤەهێلا، ڕابووڤە، ڤەخارڤە.. هتد).

٢ـ (ـ ەڤە) ئەم پاشگرە بەرانبەر پاشگری (ـ ەوە) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:(هاتمەڤە، دچینەڤە، کەفتەڤە، شکەستەڤە ،.... هتد).

٣ـ اندن: ئەم پاشگرە ڕۆڵی تێپەڕاندن دەبینێ، وەک:

کەڤتن ← کەڤتاندن

ڕزین ← ڕزاندن

٤ـ (ڤێ ـ)، وەک: (ڤێکەفت، ڤێخست، ڤێگرت...... هتد).

٥ـ(هل ـ)، وەک:(هلدا، هلبوو، هلکر، هلکشا، هلوەشیا، هلوەشاند، هلکولی.......هتد).

٦ـ (هن ـ)، وەک:(هنگرتن، هنجنی، هنگافتن،........هتد)(١).

٧ـ (دا ـ)، وەک:(داچوو، داگرت، دادا، داکەڤت، داشکاند، دارِشت،......هتد).

٨ـ(ڕاـ)، وەک:(ڕاکر، ڕادا، ڕائێخست، ڕاهێنا، ڕاگرت، ڕاکەت، ڕاهێشت، ڕاپێچا، ڕاگەهاند،....هتد).

٩ـ (وەر ـ)، وەک:(وەرگەڕان، وەرسوڕان، وەرگرتن،.......هتد).

١ـ فاضل عومەر، ئاورەک د زمانێ کوردی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤، ل ٢٠٨.

١٠- (ڕوو -)، وەک:(ڕوودان، ڕووکریَ، ڕووکر،.......هتد).

١١- (پیَ -)، وەک:(پیێکەنین، پیێگەیشتن، پیێکەڤتن......هتد)[١] .

١٢-(تیَ -)، وەک:(تیێفکرین،[٢]تیێگەهشتن، تیێگرتن، تیێکرن،....هتد)[٣] .

١٣- (ژیَ -)، وەک:(ژیێخارن، ژیێدزین، ژیێکرن،......هتد).

١٤- (چیَ -)، وەک: (چیێکر، چیێبوو....هتد).[٤]

٣. کاری لێکدراو:

ئەو کارەیە کە لە دوو وشەی سادە یان زیاتر پێکدێت و لەناو ڕستەشدا وەکو وشەیەکی سەربەخۆ ئەرکی خۆیان دەبینن، ئەم وشە لێکدراوانەش لە کارێک لەگەڵ بەشێکی تری ئاخاوتن پێکدێن، وەکو:

١. ناوی سادە + کاری سادە = کاری لێکدراو

ئاڤ + دا =ئاڤدا

دەست + کەفت = دەستکەفت

شەڕ + کر = شەڕکر

یارمەتی + دا = یارمەتیدا

---

١. عەبدوڵلا حوسێن ڕەسووڵ، مۆرفیمە ڕێزمانیەکانی کار، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا، ١٩٩٥، ل ٣٧.

٢. هەمان سەرچاوە، ل ٤٠.

٣.ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)، وشەڕۆنان لە زمانی کوردیدا، ل ٧٣.

٤. دلبرین عەبدوللا عەلی(٢٠١٢)، جوداکرنا کاریَ لیَکدای ژ کاریَ خودان تەواوکەر و بەرکار، چاپخانەی هەوار، دهۆک، ل٤١.

سوار + بوو= سواربوو

٢. ناوی داڕژاو + کاری سادە = کاری لێکدراو

ژبیر + کر = ژبیرکر

ڕێگا + گرت = ڕێگاگرت

گەرما + بوو = گەرمابوو

بکار + ئێنا = بکارئێنا

٣. ناوی لێکدراو + کاری سادە = کاری لێکدراو

چلکاڤ + خارن = چلکاڤخارن

ماستاڤ + خارن = ماستاڤخارن

ماڵئاوایی + کر = ماڵئاواییکر

٤. ناوی سادە + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

دەست + هەڵبڕی = دەست هەڵبڕی

دەست + ڤەدا = دەسڤەدا

چاڤ + پێکەڤت = چاڤپێکەڤت

٥- دووبارەکردنەوەی ناو+ کاری سادە= کاری لێکدراو

تیلم تیلم + کر= تیلم تیلم کر

پارچە پارچە + بوو= پارچە پارچە بوو

٦- ناوی داڕژاو + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

جێگە + کرەوە = جێگەکردەوە

ڕێگە + کرەوە= ڕێگەکردەوە

٧. فرێزی ناوی + کاری سادە = کاری لێکدراو

لهۆش + چوو = لهۆش چوو

ژبیر + کر = ژبیرکر

٨. فرێزی ناوی + کاری دارڕژاو = کاری لێکدراو

ژبیر + هاتەوە = ژبیرهاتەوە

ژبیر + کرتەڤە = ژبیرکرتەڤە

٩. ئاوەڵناوی سادە + کاری سادە = کاری لێکدراو

مەزن + کر = مەزنکر

سپی + کر = سپیکر

بلّند + کر = بلّندکر

خۆش + کر = خۆشکر

١٠- دووبارەکردنەوەی ئاوەڵناو + کاری سادە = کاری لێکدراو

هور هور + کر = هورهورکر

هور هور + بوو = هورهوربوو

١١- ڕەگی کار + کاری سادە = کاری لێکدراو

پرس + کرن = پرسکرن

خەڤ + هاتن = خەڤهاتن

١٢. ئاوەڵناوی دارڕژاو + کاری سادە = کاری لێکدراو

بەهێز + کر = بەهێزکر

نەخۆش + کەفت = نەخۆشکەفت

١٣. ئاوەڵناوی لێکدراو + کاری سادە = کاری لێکدراو

دڵخۆش + کر = دڵخۆشکر

دڵشاد + بوو = دڵشادبوو

١٤. ئاوەڵناوی سادە + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

نوێ + کرەڤە = نوێکرەڤە

تیژ + کرەڤە = تیژکرەڤە

١٥. ئاوەڵناوی داڕژاو + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

بەئاگا + هاتەڤە = بەئاگاهاتەڤە

بەهێز + بووەوە = بەهێزبووەوە

١٦. ئاوەڵناوی لێکدراو + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

دڵسار + کرەڤە = دڵسارکرەڤە

دڵخۆش + کرەڤە = دڵخۆشکرەڤە

١٧. ئاوەڵکاری سادە + کاری سادە = کاری لێکدراو

زۆر + کر = زۆرکر

سەر + کەفت = سەرکەفت

کێم + کر = کێمکر

پێش + کەفت = پێشکەفت

کێم + بوو = کێمبوو

١٨. ئاوەڵکاری سادە + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

سەر + هلدا = سەرهلدا

کێم + کرەڤە = کێمکرەڤە

زۆر + کرەڤە = زۆرکرەڤە

١٩. ئاوەڵکاری داڕژاو + کاری سادە = کاری لێکدراو

ژناو + چوو = ژناوچوو

ژبن + بر = ژبنبر

ژناو + بر = ژناوبر

ژبەر + کر = ژبەرکر

٢٠. وشەیەک مانای سەربەخۆی نەبێت + کاری سادە = کاری لێکدراو

واز + هێنا = وازهێنا

نقووم + بوو = نقوومبوو

فڕێ + دا = فڕێدا

٢١- ئامڕازی سەرسوڕمان + کاری سادە = کاری لێکدراو

ئاخ + خارن = ئاخخارن

داخ + خارن = داخخارن

٢٢- ئامڕازی سەرسوڕمان + کاری داڕژاو = کاری لێکدراو

ئاخ + هلکێشان = ئاخ هلکێشان

٢٣. ژمارە + کاری سادە = کاری لێکدراو

ئێک + گرت = ئێکگرت

ئێک + بوو = ئێکبوو

سێیەم: کار لە ڕووی هێزەوە

کار لە ڕووی هێزەوە دەکرێتە دوو بەش:

أ. کاری تێپەڕ

کـاری تێـپەڕ ئەو کـارەیە، کە کـاریگەریی هێـزەکەی لە بـکەرەوە تێـــدەپەڕێت بـــۆ ســـەر کەرەســـتەیەکی تـــر، ئەویـــش بەرکـــاری ڕاسـتەوخۆیە، واتە کـاری تێـپەڕ بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ وەردەگرێـت. وەک:

- **ئازادی سێڤ خار.**

لەم ڕســتەیەدا وشــەی (ئــازاد) بـکەری نــاو ڕســتەکەیە و، بە خـواردنی شـتێک هەسـتاوە، کە ئەویـش (سـێڤ)ە، هێـزەکەش لێـرەدا کەوتـۆتە سـەر بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ، کـارەکەش کە (خـار)ە، کـارێکی تێپەڕە. دەبێت ئەوەش بوترێت کە لە زمانی کوردیدا هەمـوو کـارێکی تێپەڕ لەناو ڕستەی سـادەدا، یەک بەرکـاری ڕاسـتەوخۆ وەردەگرێـت، بەڵام بــۆ بەرکــاری ناڕاســتەوخۆ، ئەوا دەشــێت لە ڕســتەی کــاری تێپەڕدا بەرکارێکی ناڕاستەوخۆ یان زیاتر ببینرێت.

لەگەڵ ئەوەشـدا زۆرجـار لە ڕسـتەی کـاری تێـپەڕدا، وا دەبێـت بەرکــارەکەی لە ڕووی ســیما (ڕوخســـار)ەوە بە دیارناکەوێــت، کە ئەمەش وای لە زۆر کەس کـــردووە بە هەڵەدا بچـــن و بڵـــێن ئەم ڕسـتەیە بەرکـاری تێدا نییە، بەڵام لە ڕووی واتـاوە بەرکارێک لەنـاو ڕســتەکەدا دەبینرێــت، وەک (ئــازادی پێــدڤیێ بنڤیســی)، لێــرەدا لە ڕووی ڕووخسـارەوە بەرکـار دەرنەکەوتـووە، بەڵام لە ڕووی واتـاوە

بەرکار دەرکەوتووە، چونکە ئازاد دەتوانێ شتێ بنووسێ، جا ئەم شتە نامەیە . وتارە . شیعرە. یا هەر شتێکی تر ...

کاری تێپەڕ لە ڕووی هەبوونەوە، بە سەر دوو جۆر دابەش دەبێت :-

١ـ تێپەڕی ڕەسەن(بنجی): ئەو کارە تێپەڕانە دەگرێتەوە،کە لە بناغە و بنجدا تێپەڕن، وەک (بر، کر، کڕی، شویشت، خار،....).

٢. تێپەڕی ناڕەسەن(نابنجی): ئەو کارە تێپەڕانە دەگرێتەوە، کە لە بناغەدا تێنەپەڕن، بەڵام بەهۆی پاشگری (- اندن) بوونەتە کارێکی تێپەڕ. وەک :-

خەفتن ← خەف + اندن = خەفاندن

مرن ← مر + اندن = مراندن

لڤین ← لڤ + اندن = لڤاندن

نڤستن ← نڤ + اندن = نڤاندن

هەروەها هەندێک کاری تێنەپەڕمان هەیە، کە بەرانبەرەکەیان کاری تێپەڕی هەیە، لەوانە[1]:

تێنەپەڕ		**تێپەڕ**
کەفتن	←	**ئێخستن**
هاتن	←	**ئێنان**
بوون	←	**کرن**
چوون	←	**برن**

١. لیژنەی زمان و زانستەکان، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی، ل١٢٣.

ڕۆیشتن ← نارن

ڕژان ← ڕشتن

گۆڕان ← گۆڕین

سڕانەوە ← سڕینەوە

پچڕان ← پچڕین

بزووتن ← بزاوتن

سوان ← سوین (سوون)

قەلشتن ← قەڵاشتن

قڵیشان ← قەڵاشتن

مانەوە ← هێشتنەوە، هێڵانەوە

مان ← هێشتن، هێڵان

کشانەوە ← کێشانەوە

هەڵستان ← هەڵگرتن

هەروەها هەندێک کاری تێنەپەڕمان هەیە، دەشێت بەهۆی (-اندن)ەوە بکرێنە تێپەڕ، سەرەڕای ئەوەش کاری تێپەڕی بەرانبەریان هەیە، وەک :

<u>تێنەپەڕ</u> <u>تێپەڕ</u>

کەفتن ← کەواندن، ئێخستن

مرن ← مراندن، کوشتن

چوون ← چواندن، برن

لێرەدا لە زۆر حاڵەتدا مانای تێپەڕی بەرانبەر و بە تێپەڕکراوەکە وەک یەک نابن، وەک (مردن) تێپەڕی بەرانبەری

(کوشتن)ە و، دەکرێت بە (مراندن)، بەڵام لە ڕووی واتاوە (مراندن) و (کوشتن) جودان [1]، وەک :

ـ پیاوەکە خۆی کوشت – لێرە مردووە

ـ پیاوەکە خۆی مراند - لێرە نەمردووە

هەروەها هەندێک کاری تێنەپەڕمان هەیە، کە بەرانبەریان کاری تێپەڕی نییە و پاشگری(ـ اندن)یش وەرناگرن، وەک[2]:**(سرەوتن، نیشتن، زان، گەنین)**، دیارە لێرەدا ئەم وشانە ڕوودانیان لە ژوور ئارەزوو و دەسەڵاتی مرۆڤدا نییە، چونکە ((تۆ دەتوانی یەکێکی تر(بخەوێنی و یا بشێوێنی) بەهۆی ئەو ئامرازانەوە، کە خەوتن و شێوان پەیدا دەکەن، بەڵام ناتوانی لە دەروونی هەمان کەسدا (سرەوتن) پەیداکەیت، چونکە سرەوتنەکە لەلاوە نایەت بۆی ....)).[3]

هەروەها هەندێک کاری تێنەپەڕ، بە یارمەتی کاری یارمەتیدەری (هێنان) و (خستن)ەوە دەکرێنە تێپەڕ، وەک:

منداڵەکەی هێنایە پێکەنین .

منداڵەکەی خستە گریان . [4]

ئەگەرچی لە پێشەوە ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد، کە پاشگری (- اندن) کاری تێنەپەڕ دەکاتە تێپەڕ، هەروەها دەوری ڕۆنانی کاری

١ـ وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ل١٨٨.

٢ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)، کردار، ل ٥٨.

٣ـ لیژنەی زمان و زانستەکانی، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی، ل١٢٣.

٤ـ عومەر مەحموود کەریم، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ٥٩.

تێنەپەڕیش دەبینێت، بەتایبەتی کاتێک کە دەچێتە سەر ناوی دەنگە سروشتییەکان و دەیانکات بە کاری تێنەپەڕ، وەک:

قیژە + اندن = قیژاندن

گرمە + اندن = گرماندن

باعە + اندن = باعاندن

زیڕە + اندن = زیڕاندن

باڕە + اندن = باڕاندن

هەروەها (- اندن) چەندین ئەرکی تری جودا جودا دەبینێت، لەوانە چاوگی لێکدراو دەکات بە چاوگی دارِژاو، وەک :

نەخشکردن ← نەخشاندن

هەروەها کار و چاوگی بێگانەی تێپەڕ، بەتایبەتی لە زمانی عەرەبی دەکاتە کوردی و هەر بە تێپەڕیش دەمێنێتەوە و، هەموو تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردی وەردەگرێت، وەک:

"شبه" + اندن = شوبهاندن

خلق + اندن = خولقاندن

ب- کاری تێنەپەڕ:

کاری تێنەپەڕ ئەو کارەیە، کە کاریگەری هێزەکەی لە بکەرەوە تێناپەڕێت بۆ سەر بەشێکی تر، بەو واتایەی ناچێتە سەر بەرکاری ڕاستەوخۆ، واتا خاڵی جیاکردنەوەی تێنەپەڕ لە تێپەڕ، بەرکاری ڕاستەوخۆیە، بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر، با سەیری ئەم نموونەیە بکەین :

- سەردار کەڤت .

لەم ڕستەیەدا وشەی (سەردار) بکەری ناو ڕستەکەیە و، کارێکی ئەنجامداوە، ئەویش (کەڤت)ە، هێزەکەی لەناو ڕستەدا تەنیا لە دەوری بکەر جێگیر بووە و نەچۆتە سەر کەرەستەیەکی تر و، کاری (کەڤت)یش کارێکی ڕابوردووی تێنەپەڕە، ئەم ڕستەیەی سەرەوەش بە تەسکترین ڕستەی کاری تێنەپەڕ دەژمێردرێت، کە تەنیا (بکەر)ی لەناو ڕستەدا وەرگرتووە، بەڵام دەشێت لە شوێنی تردا کاری تێنەپەڕ، جگە لە(بکەر) لەگەڵ چەندین کەرەستەی تردا دەرکەوێت، لەوانە (بەرکاری ناڕاستەوخۆ).

لە زمانی کوردیدا کاری تێنەپەڕ لە ڕووی هێزەوە دوو جۆرە:

١- **تێنەپەڕی خوازەکی:** لەم جۆرە کارانەدا دەوری (بکەر) شتێکی ئاشکرا و ئیرادییە، وەک :

ـ ئازاد چوو .

ـ ڤەژین ڕۆیشت.

لێرەدا کارە تێنەپەڕەکانی (چوو، ڕۆیشت)، پێویستییان بە بکەری ڕاستەقینەی ناو ڕستەکە هەیە بۆ هەڵسوڕانی کارەکە.

٢- **تێنەپەڕی ڕوودان :** لەم جۆرەدا، بکەر دەورێکی تایبەتی خۆی نییە، بەو واتایەی کە ئیشەکە بەبێ ویستی بکەر دێتە دی، وەک :

ـ ئاڤەکە ڕژا.

ـ شوشەکە شکەست.

ـ سەردار کەڤت.

لەم ڕسـتانەدا کـارە تێنەپەڕەکـانی (ڕژا، شکەسـت، کـەڤت) پێویسـتییان بە دەرکەوتنـی بـکەرەکە نیـیە، هەروەهـا ڕۆڵـی بـکەر بەدەرناکەوێت.

دەبێـت لێـرەدا ئامـاژە بـۆ ئەوەش بکەیـن، کە لە زمـانی کوردیـدا ناشـێت کـارێکی تێـپەڕ بـۆ کـاری تێـنەپەڕ بگۆڕدرێـت، واتە کـارە تێنەپەڕەکان تەنیا ئەو کارانە دەگەڕێتەوە، کە لە بنجدا تێنەپەڕن .

ئـــاوەڵكـــار

چەمک و پێناسەی ئاوەڵکار

لە زمانی کوردیدا جگە لە زاراوەی **(ئاوەڵکار)**، زاراوەکانی **(ئاوەڵفرمان، ئاوەڵکار، ئادڤێرب، هاوەڵکار)** بەکاردێن. ئاوەڵکاریش بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، کە وەسفی کارێک لە ڕستەکەدا دەکات، چونکە کات و شوێن و چۆنیەتی و چەندیەتی.....هتد کارەکە لە ڕستەدا دەستنیشان دەکات، ئاوەڵکار دۆست و هاوڕێی کارە، چونکە هەمیشە لەگەڵ کار دێت، واتە پەیوەستە بە کارەکەوە، ئەمەش پێچەوانەی ئاوەڵناوە، چونکە ئاوەڵناو دۆست و هاوڕێی ناو و جێناوە، کە بەهۆیەوە وەسفیان دەکات.

جۆرەکانی ئاوەڵکار

یەکەم/ جۆرەکانی ئاوەڵکار لە ڕووی واتاوە

١. ئاوەڵکاری کاتی

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێ، کە کاتی ڕوودانی کار دەستنیشان دەکەن. ئاوەڵکاری کاتی لە ڕستەدا وەڵامی وشەی (کەی) دەداتەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، وشەکانی **(ئیرۆ، ئەڤرۆ/ ئەڤرو، نها/ نهۆ، دوهێ/ دوهی، پێر، شەڤێ، سپێدێ، سبا، بەرێ، ئێڤارێ، ئیڤارا،.. هتد)** بەکاردێن، وەک:

- **ئەز سپێدەهیان وەرزشێ دکەم[1].**
- **دوهێ ئەزموونێن مە ب دوماهی هاتن.**
- **ئەڤرۆ گەلێن جیهانێ بۆ ئاشتییێ خەباتێ دکەن.**
- **ل هاڤینێ پتریا خەلکی ل سەربانی دنڤن.**

---

[1]- عەبدولسەلام نەجمەدین و سەلوا فەریق، ڕێزمانا کوردی بۆ زارۆکان، ل ١٠٠.

٢. ئاوەڵکاری شوێنی

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە شوێنی ڕوودانی کارەکە دەست نیشان دەکەن، هاوەڵکاری شوێنی وەڵامی وشەی **(کوێ ـ کێڤە)** دەداتەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، وشەکانی **(نک، کن، ژووریَ، ب رەخ، ژێری، خوار/ ل خواریَ/ ژخاریَ، بن، ناڤ/ دناڤ، بنڕا، ڤڕا،.. هتد)** بەکاردێن، وەک:

ـ کتێبێ مە ل نک ڕزگاری بوو.

ـ کاوە ل بن داریَ دخوینیت.

ـ مەلەڤان دناڤ ئاڤێدا بوو.

٣. ئاوەڵکاری چۆنیەتی

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە چۆنیەتی ڕوودانی کارەکە دەستنیشان دەکەن، هاوەڵکاری چۆنیەتی وەڵامی وشەی **(چۆن ـ چەوا)** دەدەنەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، وشەکانی **(بلەز/ ب لەز، ب جوانی، ب خۆشی، ب ژیری، خۆش،.......هتد)** بەکاردێن، وەکو:

ـ ئەز بلەز چوومە ناڤ زانکۆییَ.

ـ ویَ چیرۆک خۆش دگۆت.

ـ نازداریَ بلەز هاتە نک مە.

٤. ئاوەڵکاری چەندێتی

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە چەندێتی ڕوودانی کاری ناو ڕستە دەستنیشان دەکەن، ئاوەڵکاری چەندێتی وەڵامی وشەی (چەند ـ چقاس) دەداتەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا وشەکانی (**فرە، زۆر، پیچێک/ پیچەک، کێم، گەلەک...هتد**) بەکاردێن، وەکو:

ـ ئازادی پیچەک ئاڤ ڤەخار.

ـ بەفر ل کوردستانێ گەلەک دباریت.

٥. ئاوەڵکاری ڕێکخستن

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە شێوە و جۆری جێبەجێکردنی کارەکە دەخاتەڕوو. ئاوەڵکاری ڕێکخستن وەڵامی وشەی (بە چ چەشنێک ـ چ جۆرە) دەداتەوە.

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، وشەکانی (**پێکڤە، ب گشتی، هێدی هێدی، کێم کێم، ئێک ئێک،.. هتد**) بەکاردێن، وەک:

ـ ئەز هێدی هێدی چوومە ماڵ[(١)].

ـ مە لماڵ بگشتی کاردکەین.

١ـ عەبدولسەلام نەجمەدین و سەلوا فەریق، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ١٠٢.

٦- ئاوەڵکاری نەرێنی (نەفی)

ئەو ئاوەڵکارەیە کە نەرێنی کارەکە دەستنیشان دەکەن، . ئەو وشانەی بۆ مەبەستی ئاوەڵکاری نەرێنی بەکاردێن بریتین لە **(هەرگیز، هەرگیزاوهەرگیز، بەهیچ شێوەیەک، بەهیچ ڕەنگێک، بەهیچ کلۆجێک ...).**

ـ مە ب هیچ کلۆجێک کار نکەین.

٧. ئاوەڵکاری جەختکردن (دڵنیایی)

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت، کە جەخت لەسەر ئەنجامدان و جێبەجێکردنی کار دەکەنەوە. ئەو ئاوەڵکارانەی، کە بۆ مەبەستی جەختکردن بەکاردێن، بریتین لە **(هەر، هەڵبەت، بێگومان، بێشک، بێ سێ و دوو....).**

ـ هەردچم بو ئەڤ مالا.

ـ هەڵبەت کارەکە ناکەین.

بێگومان لە شەڕەکە سەردەکەوین.

٨. ئاوەڵکاری دووبارەکردنەوە

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە دووبارەکردنەوە و دووپاتکردنەوەی کارێک ڕادەگەیەنن.ئەو وشانەی کە بۆ مەبەستی ئاوەڵکاری دووپاتکردنەوە بەکاردێن بریتین لە **(دووبارە، دیسان، سەرلەنوێ، جارێکی دی، جارێکی تر، جارەک دن ....هتد).** وەک:

- وێ جارەک دن هاتەڤە.

٩. ئاوەڵکاری هۆ و مەبەست

بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە هۆی ڕوودانی کارێک لەگەڵ مەبەست لە جێبەجێکردنی کارێک دەخەنە ڕوو. ئاوەڵکاری چەندێتی وەڵامی وشەی (بۆچی - ژ بەرچی) دەداتەوە.

ئەو وشانەی کە بۆ مەبەستی ئاوەڵکاری هۆ و مەبەست بەکاردێن، بریتین لە **(ژبەرئەوە، ژبەرئەوەی، چونکی، ژبرسا، ژترسا، بخۆڕایی، ب ئەنقەست.....).**

- ئازادی نەهاتینە خوێندنگەهێ، چونکی نخۆشە.

- نەسرینێ ژبرسا مر.

دووەم: جۆرەکانی ئاوەڵکار لە ڕووی پێکهاتنەوە

ئاوەڵکار لە ڕووی پێکهاتنەوە بەسەر (سادە و داڕژاو و لێکدراو) دابەش دەبێ:

١. ئاوەڵکاری سادە: بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت کە لە یەک وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکدێت، وەک (نک، خێرا، هێندێ، هێمن، باش، خراپ، زۆر، فرە، نها، پار، سەر، ژێر، .....).

٢. ئاوەڵکاری داڕژاو: بەو ئاوەڵکارانە دەوترێت، کە لە ئاوەڵکارێکی سادە لەگەڵ پێشگرێک یاخود پاشگرێک یاخود هەردووکیان پێکدێت،

وەک (بێگومان، بێشک، بێناز، بێوچان، بەتەنیا، بەپەلە .....).
یاساکانی سازکردنی ئاوەڵکاری دارِژاو بەم شێوەیەی خوارەوەن:.

١. پێشگر + ناو = ئاوەڵکاری دارِژاو

ب + ناز = بناز

بە + شەڤ = بشەڤ

بێ + گومان = بێگومان

٢. ناو + پاشگر = ئاوەڵکاری دارِژاو

ڕۆژ + ێ = ڕۆژێ

پیاو + انە = پیاوانە

٣. پێشگر + ناو + پاشگر = ئاوەڵکاری دارِژاو

بە + پیاو + ەتی = بەپیاوەتی

بێ + باک + انە = بێباکانە

ب + برا + تی = ب برایەتی

٤. پێشگر + ئاوەڵناو = ئاوەڵکاری دارِژاو

ب + پەلە = بەپەلە

ب + خێرا = ب خێرا

٥. ئاوەڵناو + پاشگر = ئاوەڵکاری دارِژاو

دلێر + انە = دلێرانە

مەرد + انە = مەردانە

٦. پێشگر + ئاوەڵناو + پاشگر = ئاوەڵکاری دارِژاو

ب + جوان + ی = ب جوانی

ب + سار + ی = ب ساری

٧. پێشگر + ئاوەڵکاری سادە = ئاوەڵکاری دارڕژاو

ل + ژێر = ل ژێر

ل + ناڤ = ل ناڤ

ل + نک = ل نک

٣. **ئاوەڵکـاری لێکـدراو:** بەو ئاوەڵکـارانە دەوترێـت کە لە دوو وشـە یـاخود زیـاتر پێکدێن. یاسـاکانی سـازکردنی ئاوەڵکـاری لێکدراو بەم شێوەیەی خوارەوەن:.

١. دووبارەکردنەوەی ناو، ژمارە، ئاوەڵناو، ئاوەڵکار. وەکو:

دەستە دەستە، تاقم تاقم .... (ناو)

ئێک ئێک ، چار چار .... (ژمارە)

هێدی هێدی ، هورد هورد............ (ئاوەڵناو)

کێم کێم، بلەز بلەز ....(ئاوەڵکار)

٢. دووبارەکردنەوەی وشەیەک لەگەڵ کەرەسـەکانی (او، ەو، بە، لە).وەکو:

پشتاوپشـــت، دۆلاودۆل، بانەوبـــان، پاشـــەوپاش، شاخەوشـــاخ، ڕۆژبەڕۆژ، ئێک بە ئێک،.....

٣. ئاوەڵناو + بە + ناو = ئاوەڵکاری لێکدراو

پڕبەدەم، پڕبەدڵ

٤. ژمارە + ناو یاخود ئاوەڵکار = ئاوەڵکاری لێکدراو

ئێکجار، ئێکسەر، ئێکشەممە، نیڤەڕۆ ......

٥. وشەی (هەر) + ناو، ژمارە، ئاوەڵکار = ئاوەڵکاری لێکدراو

هەردەم، هەردوو، هەرلا ....

٦. وشەی (ئەڤ) + ناو = ئاوەڵکاری لێکدراو

ئەڤشەو، ئەڤساڵ......

٧. پێشگری (ل) + سەر + ئاوەڵکاری سادە = ئاوەڵکاری لێکدراو

لسەرلا، لسەر پشت...

٨. ناو + ەو + ئاوەڵکاری سادە = ئاوەڵکاری لێکدراو

سەر + ەو + خوار = سەرەوخوار..........

٩. وشە + و + وشە = ئاوەڵکاری لێکدراو

تێروپڕ، جاروبار، گورجوگۆڵ..........

١٠. پێشگر + ئاوەڵناوی لێکدراو + پاشگر = ئاوەڵکاری لێکدراو

ب + دڵشکاو + ی = بەدڵشکاوی

١١. ئاوەڵکار + ناوبەند + ئاوەڵکار = ئاوەڵکاری لێکدراو

سەر + ان + سەر = سەرانسەر

١٢. ئاوەڵکار + نا + ئاوەڵکار = ئاوەڵکاری لێکدراو

پار + نا + پێرار = پارنا پێرار

دوێنێ + نا + پێرێ = دوێنێ ناپێرێ

ژمارە

چەمک و پێناسەی ژمارە

بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن، کە ڕێژە و ئەندازە و ژمارەی کەرەستەکان لە ڕستەدا دیاری دەکات.

بەشە ئاخاوتنی ژمارە یەکێکە لەو بابەتانەی کە گیروگرفتێکی زۆری لەسەرە، چونکە زۆربەی قوتابخانە زمانەوانییە نوێیەکان، بەتایبەتی (ئەمریکی و بەریتانی) لەسەر ئەو باوەڕەن، کە ژمارە بەشە ئاخاوتنێکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو بەشێکە لە بەشە ئاخاوتنی ئاوەڵناو، یان هەندێ لە زمانەوانە کوردەکان لەسەر ئەو باوەڕەن کە ژمارە بەشە ئاخاوتن نەبێ، بەبێ لەبەر چاوگرتنی خاسیەتی تایبەتی زمانی کوردی، دەبێ ئەوەش بوترێ کە لە قوتابخانەی زمانەوانی ڕووسی (مۆسکۆ) لەبارەی پۆلێنکردنی بەشە ئاخاوتنەکان، ژمارە بە بەشە ئاخاوتنێک سەیر دەکات.

پۆلێنکردنەکانی ژمارە

یەکەم: ڕێگاکانی دروستکردنی ژمارە

هەردوو ڕێگــای کــۆکردنەوە و لێکــدان پەیوەنــدی زمــان بە ماتماتیکەوە دەردەخات، بەهـۆیەوە ئەوەمـان بـۆ ڕوون دەکاتەوە، کە تا چەند ئەم دوو زانستە پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە.

لە زمــانی کوردیــدا ڕێگاکــانی دروســتکردنی بەشــێک لە ژمــارە، بەمشێوەیەی خوارەوەن:

١. ڕێگای کۆکردنەوە:

بەهــۆی کــۆکردنەوە دوو ژمــارە دەدرێــنە پــاڵ یەکتــرەوە، ئەم ڕێگـایە لەســەر بەشــێکی زۆری ئەو ژمـارانە ئەنجـام دەدرێت، کە لە سەرووی یازدەوەن، بۆ نموونە :

چار + دە = چاردە

چل + شەش = چل و شەش

پەنجا + پێنج = پەنجاوپێنج

هەشت + دە = هەژدە

ئەگەر ســەیرێکی ئەم نموونــانەی ســەرەوە بکەیــن، دەبینــین جیـاوازی لە نێوانیانـدا هەیە، بە جۆرێـک وشــەکانی ژمـارە (چـاردە، شــازدە، حەڤــدە،......) ژمــارەی لێکــدراون، بەبــێ ئەوەی بەهــۆی ئـامرازەوە بچـنە پـاڵ یەکتـرییەوە، کەچـی ژمارەکـانی (چلوشــەش، بیســتویەک، بیســتودوو، پەنجـاوپێنج .....)، کە ژمـارەی لێکـدراون، بەڵام بەهۆی ئامرازی بەیەکبەستنی (و) بەسـتراون، ئەمە لەلایەکەوە

و لەلایەکی ترەوە هەندێ لەو ژمارانە لە کاتی چوونە پاڵ یەکتری و سازکردنی ژمارەی لێکدراو، دیاردەی فۆنۆلۆجی ڕوودەدەن، وەک :

هەشت + دە = هەژدە

نۆ + دە = نۆزدە

لە نموونەی یەکەمدا، دەنگی (ش) گۆڕاوە بۆ (ژ). لە نموونەی دووەمدا دەنگی (ز)پەیدابووە.

٢. ڕێگای لێکدان:

ئەو ژمارانە دەگرێتەخۆ، کە بەهۆی لێکدانەوە سازدەکرێن. وەک:

دوو × سەد = دووسەد

چار × هەزار = چار هەزار

شەش × ملیۆن = شەش ملیۆن

دووەم: ژمارە لە ڕووی پێکهاتنەوە

١. ژمارەی سادە:

بەو ژمارانە دەوترێت، کە لە یەک وشەی واتادار پێکدێن، وەک (ئێک، دوو، سێ، چار، پێنج، حەفت،....)، (بیست، سی، چل)....هتد.

٢. ژمارەی داڕژاو:

بەو ژمارانە دەوترێت کە لە ژمارەیەکی سادە لەگەڵ پێشگرێک یاخود پاشگرێک یان هەردووکیان پێکدێت، وەک (پەنجا، حەفتا، هەشتا، ......)...هتد.

٣. ژمارەی لێکدراو:

بەو ژمـارانە دەوترێت، کە لە دوو ژمـارە یـان زیـاتر پێکدێن، وەک (چاردە، سیوسێ، بیستوحەوت، دووهەزاروشەش ...)...هتد.

سێیەم: ژمارە لە ڕووی واتاوە

١. ژمارەی بنجی:

بەو ژمـارانە دەوترێت کە ژمـارەی ڕاسـتەقینە و بنچینەیـی لە خۆدەگرێت، واتە هەمـوو ژمـارە سـەرەکییەکان لە خۆدەگرێت، وەک (ئێـــک، دوو، سێهـــ، بیســـت، چـــل، ســـەد، دووســـەد، هـــزار، ملیۆن...)...هتد.

- سێهـ قوتابیێن چوون.

- دوو پیاو مرن .

گەلەک جار ژمارەکانی (دەهـ، سەد، هزار....) بـەهۆی زیـادکردنی نیشـانەی (ان)، ژمارەیـەکی تـەواوت بـۆ دەستیشـان ناکـات، بـەڵکو دەبێتە ژمارەیەکی ڕێژەیی، وەک:

- ب هزاران کەس بوونە قوربانییێن کارەساتە هەلەبجێ.

ژمارەی بنجی لەنێو ڕستەدا چەند تایبەتمەندیەکی هەیە، لەوانە:

دەشــێ دوو ژمــارەی بنجــی بە یــارمەتی ئــامڕازی (و) بێــت، و دەشێ بەبێ ئامڕازی (و) بێت، وەکو:

- سێ چار قوتابیێن چوون.

- پێنج شەش کێلۆێن برنجی بینە.

- ئەز چوومە دووسێ باژێران.

ـ قوتابیانییێن پیێنج و شەش تاقیکردنەوەیان هەیە.

بۆ دەرخستنی بڕی شتێک، ئەوە وشەیەک لەگەڵ ژمارەی بنجی دەردەکەوێت، بەیەکەوەش دەبنە وشەیەکی لێکدراو، وشەکانیش بریتین لە (سەر، دەستە، بەرگ، پارچە، دانە،......هتد). وەکو:

ـ ئێک دەستە پێنووسم کڕی.

ـ سێهـ بەرگ پەرتووکیێن فرۆت.

ـ ئێک پارچە زەڤیێن هەنە.

<u>تێبینی:</u>

١. یەکێک لە خاسیەتەکانی ژمارەی بنجی ئەوەیە، کە دەشێ بە ژمارە (ڕەقەم) بنووسرێت، کە ئەمەش جیای دەکاتەوە لە تەواوی بەشە ئاخاوتنەکانی تر، وەک:

چار پیاو چوون.

٤ پیاو چوون.

٢. لە هەمان کاتیشدا ناو واتای چەندێتی تێدایە، وەکو لەمانەی خوارەوە بۆمان دەردەکەوێت:

(چلە، سەدە، حەفتە، ......)،(چل، سەد، حەفت، .....)، دیارە لێرەدا جیاوازییەکی ڕوون و ئاشکرا لە نێوانیاندا هەیە، چونکە (چلە، سەدە، حەفتە، .....) لە ڕووی بەشە ئاخاوتنەوە، بەشە ئاخاوتنی ناون، لە ڕووی پێکهاتنەوە دارِژاون، ناتوانرێت بە ژمارە بنووسرێن، بەڵام (چل، سەد، حەفت.....) لە ڕووی بەشە ئاخاوتنەوە، بەشە

ئاخـــاوتنی ژمـــارەن، لە ڕووی پێکهاتنیشـــەوە ســـادەن، دەشـــێ بە ژمارەش بنووسرێن.

٣. ئەو وشـانەی لەگەڵ بەشـە ئاخـاوتنی ژمـارە دێـن، دەشـێت ناسراو بن یان نەناسراو، تایبەتی، گشتی، تاک، یان کۆ،.....وەکو :

- دوو پیاو هاتن .

- دوو پیاوەکە هاتوون .

٤. ژمـارەی (ئێـک) کاتێـک کە لەگەڵ ناوێـک دێـت، دەشـێ وەک نیشانەیەکی نەناسراوی دەرکەوێ.وەکو:

- ئێک کور هاتییە.

- کورێک هاتییە.

- ئێک کەچ زیرەکە.

- کەچێک زیرەکە.

ئێک : وەک بەشە ئاخاوتنی ژمارە دەرکەوتووە، سەربەخۆیە.

ێک : نیشانەی نەناسراوە، کەوتۆتە دوای ناوەکە.

٢. ژمارەی ڕێکخستن:

بەو ژمارانە دەوترێت، کە ئەندازە و ڕێکخستنی کەرەستەکە دەگەیەنێـت، لە زمـانی کوردیـدا دوو یاســای تایبەتیمـان هەیە بـۆ سازکردنی ژمارەی ڕێکخستن، کە ئەوانیش بریتین لە:

بنجی + ێ = ڕێکخستن

ئێک + ێ = ئێکێ

چار + ێ = چارێ

بنجی + ان(انی) = ڕێکخستن

بیست + ان = بیستان

ئێک + انی = ئێکانی

بنجی + وم = ڕێکخستن

چار + وم = چاروم

. ژ بیستوئێکێ ئاداریێ نەورۆز دهێت.

. ئەز ل ئێکێ گولانێ دچم.

. یاریکەرا سێیێ دەرچوو.

. ڤیان دەرچوویێ ئێکێ خوێندگەهێیا.

٣. ژمارەی کەرتی:

بەو ژمـارانە دەوترێـت، کە ڕێـژە و ئەنـدازەی کەرتەکە دیـاری دەکـات، بەو واتـایەی چەنـدێتی دەگەیەنێـت . لەم جـۆرەدا دەبێـت خانەی ژمارەکان بزانین ئەمە لەلایەک و لەلایەکی ترەوە زۆرجار بە یاریـدەی وشـەی (ژسـەر) یـا پێشـبەندی (ژ) ژمـارەی کەرتـی سـازدەکرێت، بەجۆرێـک پێشـەندی (ژ) یـا لەسـەرەتای دەسـتەواژەکەوە دێـت، واتە لەپـێش ژمـارەیەکی گەورەوە دێـت و ژمارە بچووکەکەش دەکەوێتە دوای خۆیانەوە،[1] وەکو:

. ژ هەزارا چل قوتابیێن دەرچوون.

١ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)، فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل ٢٥٣ ـ ٢٥٤.

یــانیش هەنــدێ جــار پێشــبەندی (ژ) دەکەوێــتە نێــوان دوو ژمارەکەوە، وەکو:

ـ پێنج ژ سەدی پارەکەم دڤێ.

ـ ئێک ژ پێنجی پەزەکانم کڕی.

یا بەهـۆی وشـەی (ژ) کە دەکەوێتە نێوان هەردوو ژمـارەکەوە، وەکو:

ـ دوو ژ سەر پێنجی قوتابییێن ئامادەبوون.

ـ چار ژ سەر هەشتێ کتێبێن ئینا.

ـ ئێک ژ سەر چاری کتێبێن کڕی.

ـ ژ سەدی دەهـێ قوتابییێن دەرچوون.

هەنـدێجار بـەهۆی زیاردکردنینیشـانەی (یـەک ـ ئێک) بـۆ سـەر ژمارەی بنجی، ژمارەی کەرتی سازدەکرێت، وەک:

ـ چارێک سەعەتا دی خوە بگرن.

پێشبەند (پرێپۆزیشن)

بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن کە بە تەنیا بەکارنایەت، بەڵکو پێویستی بە کەرەسەی تر هەیە، بۆ ئەوەی واتا ببەخشێت، ئەگەرچی پێشبەند لە بنچینەدا واتای شوێنی و ئاڕاستەکردن دەگەیەنێت، بەڵام هەر واتا ناگەیەنێت.

وەکو ئاماژەمان بۆی کرد، کە پێشبەند لە پێش ناوێک یان جێناوێک دێن یان لە دوای کارێک دێن، بۆ پیشاندانی پەیوەندی نێوان ئەو ناوە یان ئەو جێناوە یان ئەو کارە لەگەڵ ناوێکی تری نێو ڕستەکەدا.

لـــە کرمـــانجی ســـەرووی زمـــانی کوردیـــدا، پێشـــبەند (پریپۆزیشین)ەکان بەمشێوەیەی خوارەوەن:

پێشبەندی(ل): ئەم پێشبەندە بەرانبەر بە (لە) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

- چیمەنتو ل ئاخ و بەرا چێدکەن[1].

١ـ محمد طاهر گوهەرزی، ڕێزمانا کوردی ـ زارێ کرمانجی، چاپخانەی خەبات، دهۆک، ١٩٩٩، ل ١٥٤.

ـ سەردار ل مالێ رۆنیشتییە.

ـ نەسرینێ ل مال نەبوو.

ئەم پێشبەندە لە شێوەی ناسادەشدا دەبینرێ، کاتێ لەگەڵ پاشبەندەکانی (دا، ڕا، ڤە) دێت، وەک:

ـ ل هەڤلێردا ئاکنجیمە.

پێشبەندی(ژ، د): ئەم پێشبەندە بەرانبەر بە (لە) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

ـ ڕۆژا بیست و یەکێ ژ هەیڤا سێێ جەژنا نەورۆزێیە[1].

ـ ئازادی نامە ژ هەڤلێرێ هنارتییە.

ـ ڤەژین د کەرکوکێرا هاتییە.

ـ سالار د مالدا کاردکەت.

پێشبەندی (ب): ئەم پێشبەندە بەرانبەر بە (بە) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

ـ ب دەستێ خەڵکی مار دگرە[2].

ـ سال ب سال خوزییا سالا پار.

ـ مەلەڤان ب باسک و ملا مەلەڤانە.

١ـ ئیبراهیم ڕەمەزان زاخۆیی، ڕێزمانا کوردی، دەزگای سپیرێز بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، دهۆک، چاپخانەی خانی، ٢٠٠٨، ل ٦٣.

٢ـ ک. ک. کوردۆییێڤ، ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، و: کوردستان موکریانی، هەولێر، ١٩٨٤، ل ٣٢٣.

- شەر ب چەکی، بازار ب دراڤی.

- ئەسپ و زین ب هەڤڕا هاتنە دزین[1].

- نەسرینێ ب کێرکێ دەستێ خۆ بڕی.

ئەم پێشبەندە لەگەڵ پاشبەندەکانی (را، ڤە، دا)، پێشبەندی ناسادە پێکدەهێنن و ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن.[2]

- ئەزێ ب زمانێ وی ب ویرا خەبەردم.

- مللەتێ کورد ب بچویک و مەزنڤە سەهلدا.

- ئەز ب هەڤلێرێدا هاتم.

پێشبەندی (بو، بۆ): ئەم پێشبەندە بۆ دەستنیشانکردنی شوێن بەکاردێت و بەرانبەر بە (بۆ) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، هەروەها ئەم پێشبەندە زۆرجاران شێوەی خۆی دەگۆڕێت و دەبێت بە (بو)، وەک:

- کێ فراڤینێ بو مە بەرهەڤدکەت؟[3]

---

١. ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان، پێشبەند و پاشبەند لە هەردوو دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژووروی زمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا، ٢٠٠٣، ل ١١١.

٢ ـ هەمان سەرچاوە، ل ١١٠.

٣. صادق بهاءالدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، چاپخانەی (دار الشؤون الثقافیة العامة)، ١٩٨٧، ل ٢٥٥.

ـ مە دیارییەکا جوان بو وێ کڕی.

ـ دراڤێ سپی، بۆ ڕۆژا ڕەشە.

ـ دونیا هەر ڕۆژەکێ بۆ ئێکییە.

وا ڕێکدەکەوێت پێشبەندی (بۆ / بو) لەگەڵ پێشبەندی (ژ) یەک دەگرن و قاڵبی (ژبۆ) دروست دەکەن[1]، وەک:

ـ خەڵک ژبۆ ناڤێ سەرخوەبوونێ شەڕدکن[2].

پێشبەندی (ە): ئەم پێشبەندە لە دوای کار دێت و پێوەی دەلکێت، و بەرانبەر بە پێشبەندی (ە) لە کرمانجی ناوەڕاست دەوەستێ، وەک:

ـ ماسیڤان تۆرا خوە ئاڤێتە بن بەحرێ[3].

ـ مە گهیشتینە سەر روباری قەدەرێ.

پێشبەندی (تا): ئەم پێشبەندە شێوەی تریشی هەیە و لە شێوەی (هەتا، حەتا، هەیانی، حەیا...) خۆی دەنوێنێ[1]، هەروەها ئەم پێشبەندە وەک پێشبەندی (تا)یە لە کرمانجی ناوەڕاست، وەک:

١ـ ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان، پێشبەند و پاشبەند لە هەردوو دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژوورووی زمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا، ٢٠٠٣، ل ١٢١.

٢ـ ک.ک.کوردۆییڤ، ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، ل ٣٣٥.

٣ـ هەمان سەرچاوە، ل ٣٣١.

- ل ڤی بایی دچوون حەیا شەڤ گهشتە وەختا نمێژا شیڤانە[2].

- هەتا سبەهێ دنڤم.

- ئەز حەتا هەڤلێرێ چوومە.

پێشبەندی (بێ): ئەم پێشبەندە بەرانبەر بە پێشبەندی (بێ)یە لە کرمانجی ناوەڕاست، وەک:

- بێ پارە، خو راناگرم[3].

- مار بێ ژەهری نینە.

---

١. ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان، پێشبەند و پاشبەند لە هەردوو دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژووروی زمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا، ٢٠٠٣، ل ١٣١.

٢. مەمێ ئالان، کۆکردنەوەی صالح عەلی گوللی، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٦١.

٣. صادق بهاءالدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، ل ٤٢٧.

ئامڕازی سەرسوڕمان و بانگهێشتکردن

ئامڕازی سەرسوڕمان

ئەو ئامڕازانەن کە ڕستەی سەرسووڕمانی دروستدەکەن، ڕستەی سەرسوڕمانیش ئەو ڕستەیەیە کە قسەکەر واتە کەسی یەکەم هەستی خۆی بەرانبەر دەوروبەر دەردەبڕێ، ئەم هەست دەربڕینەش بۆ هەردوو حاڵەتی خۆشی و ناخۆشی بەکاردێت.

لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێک ئامڕاز و وشەمان هەیە، کە ئەویش بۆ مەبەستی سەرسوڕمان بەکاردێن، کە بەسەر دوو گروپ دابەش دەکرێن، بەم شێوەیە :

١. ئامڕازی سەرسوڕمان بۆ حاڵەتی خۆشی **(ئافەرین، ئۆخەی، ئۆخەیش، هەربژی........).**

ـ ئافەرین! تە گۆلەک تۆمارکر.

٢. ئامڕازی سەرسوڕمان بۆ حاڵەتی ناخۆشی **(ئاخ، ئۆف، پەکو، پەکوف، ئای، ئۆف، ئۆخ، مخابن.........).**

ـ مخابن! جارەک دن تە نابینم.

لە زمانی کوردیدا ڕستەی سەرسوڕمان بە دوو شێواز دروست دەکرێت:

لە شێوازی یەکەمدا وشەی سەرسوڕمان لە ڕستەکەدا دەبینرێت، لەم حاڵەتەشدا نیشانەی سەرسوڕمانی (!) دەکەوێنە دوای وشەکەوە و نیشانەی(.) لە کۆتایی ڕستەکەدا دادەنرێت، ئامرازەکانیش بریتین لە: **(وەی، ئای، ئاخ، ئۆف، مخابن، ئافەرین، بژی، ئۆخ، ئۆی، ....هتد.)**، وەک:

- وەی! کاوە دەڤ و دەڤ کەڤت.

- مخابن! دگەل مە نەهات.

- ئای! چەندی ماندی بووم.

- ئۆی! ڤێرێ چەند جهەکێ خۆشە.

- ئۆف! ئیرۆ گەلەک سارە.

- ئۆخ! ئەم ژ دەستێ دەرەبەگان ڕزگاربووین.

لە شێوازی دووەمدا وشەی سەرسوڕمان لە ڕستەکەدا نابینرێت، ئەمجۆرەیان لەڕێگەی (ئاواز)ەوە دروست دەکرێن، لەم حاڵەتەشدا نیشانەی سەرسوڕمانی (!) دەکەوێتە کۆتایی ڕستەکەوە، وەکو :

- ئەڤ خانییە گەلەک جوانە!

- ئاڤان وەکی گولێیە!

جێگەی ئاماژەپێکردنە، کە لە زمان بەگشتی و لە زمانی کوردی بەتایبەتی، دوو دیاردە دەبینرێت، کە ئەوانیش (هێز) و (ئاواز)ن، مەبەست لە **هێز** ئەوەیە کە پاڵەپەستۆ و هێزێک دەچێتە سەر بڕگەیەک لە بڕگەکانی وشە، واتە دیاردەیەکی وشەسازییە. مەبەستیش لە **ئاواز** ئەوەیە کە پاڵەپەستۆییێک دەخرێتە سەر وشەیەک لە وشەکانی ڕستە، واتە حاڵەت و دیاردەیەکی ڕستەسازییە، ئەم دوو حاڵەتەش (هێز، ئاواز) لە زماننناسی نوێدا دەچنە ناو چوارچێوەی پراگماتیکەوە، چونکە دەبێ هەردوو لایەنی قسەکەر و گوێگر هەبێ ئینجا ئەنجام دەدرێت.

ئامڕازی بانگکردن(بانگهێشتکردن)

بەو ئامڕازانە دەوترێت، کە لە ڕستەی بانگکردندا دەبینرێن، مەبەست لە ڕستەی بانگکردن بەو ڕستانە دەوترێت، کە لایەنی بانگکردنی تێدایە، واتە ئامڕازێک لە ئامڕازەکانی بانگکردن یان نیشانەیەک لە نیشانەکانی بانگکردن دەبینرێ.

لە کرمانجی سەروودا، چەندین نیشانە بە ناو دەلکێن، بەهۆیەوە ڕەگەزی ناوەکە دیاری دەکرێت، نیشانەکانیش بریتین لە :

ا- نیشانەی (ۆ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەک:

- کورۆ، بخوێنە داسەرکەڤی.

لە هەمان کاتیشدا دەشێ لە کرمانجی سەروودا، نیشانەی(ۆ) بکەوێتە سەر نیشانەی(ین)ی کۆ و بۆ هەردوو ڕەگەزی نێر و مێ بەکاربهێنرێت، وەک:

ـ هۆ کورینۆ.

هۆ کچینۆ.

ب ـ نیشانەی **(ێ)** بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەک:

ـ خویشکێ، چیڵێ بدۆشە.

ج ـ نیشانەی **(ینە)** بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەک:

ـ کورینە ڤان کاران نەکەن.

لەپاڵ نیشانەکانی بانگکردن، چەندین وشە و ئامڕاز بۆ مەبەستی بانگکردن بەکاردێن، لەوانە:**(ئەی، هۆ، هێی .....)**. وەک:

ـ ئەی کچینە، هون وەرن ژبۆ مالا مە.

ـ هۆ کچێ.

ـ هۆ حەسەنۆ.

بکەر نادیار

لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێک پێناسە بۆ بکەرنادیار هەیە، کە هەر هەموویان ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن، لەناو ڕستەدا تەنیا ونبوون و دەرنەکەوتنی بکەرە، ئەم دیاردەیەش تەنیا لە زمانی کوردیدا بەم شێوەیە نییە، بەڵکو لە هەموو زمانانی دنیا بە هەمان دەستووردا دەڕوات ((دەستووری گشتی هەموو زمانێک لە گۆڕینی ڕستەییێکی کارا دیار بۆ کارا بزر بریتییە لە دەرهاویشتنی کارا و سپاردنی ئەرک بە بەرکار (بەڵام بەرکار هەمان ئەرک و مەفهوومی خۆی دەمێنێ)))[1].

یاساکانی سازکردنی بکەر نادیار لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا لەگەڵ کرمانجی ناوەڕاست جیاوازە، بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

١. بکەر و ئەوەی پەیوەندی بە بکەرەوە هەیە لای دەبەین.

٢. بەرکاری ڕاستەوخۆ دێتە شوێنی بکەر و هەر بە بەرکاری ڕاستەوخۆ دەمێنێتەوە.

٣. چاوگی کار وەردەگرین.

٤. کاری یاریدەدەری (هاتن) وەردەگرین :

---

[1] ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، ڕێزمانی کوردی، کردار، ل ٣٢٣.

أ- بۆ کاری ڕابوردوو (هـاتە) بەکاردێت، بەم شێوەیە:

أ- بۆ ڕابوردووی نــزیک هاتە + چاوگ

ب - بۆ ڕابوردووی بەردەوام دهـاتە + چاوگ

جـ - بۆ ڕابوردووی تــەواو هـاتییە + چاوگ

د - بـۆ ڕابوردووی دوور هاتبوو + چاوگ

ب - بۆ کاری ڕانەبوردوو، بــەم شــێوەیە:

أ- بـۆ کاتی ئێستا دهـێتە + چاوگ

ب - بۆ کاتی داهاتوو دێ هێتە + چاوگ

لێرەدا چەند ڕستەیەک لە بکەردیارەوە دەگۆڕین بۆ بکەرنادیار:

١- ئـازادی سێڤ خـار.

سێڤ هـاتە خارن. ڕابوردووی نزیک

سێڤ دهاتە خارن. ڕابوردووی بەردەوام

سێڤ هاتییە خارن. ڕابوردووی تەواو

سێڤ هاتبوو خارن. ڕابوردووی دوور

سێڤ دهێتە خـارن. ڕانەبوردووی ئێستـا

سێڤ دێ هێتە خارن. ڕانەبوردووی داهاتوو

٢- وی چـا گەرمکر.

چـا هاتە گەرمکرن. ڕابوردووی نزیک

چـا دهاتە گەرمکرن. ڕابوردووی بەردەوام

چـا هاتییە گەرمکرن. ڕابوردووی تەواو

چـا هاتبوو گەرمکرن. ڕابوردووی دوور

چـا دهـێتە گەرمکرن. ڕانەبوردووی ئێستـا

چـا دێ هێتە گەرمکرن. ڕانەبوردووی داهاتوو

٣. نەسـرینێ نامـە نڤیسی.

نـامـە هاتە نڤیسین. ڕابوردووی نزیک

نـامـە دهاتە نڤیسین. ڕابوردووی بەردەوام

نـامـە هاتییە نڤیسین. ڕابوردووی تەواو

نـامـە هاتبوو نڤیسین. ڕابوردووی دوور

نـامـە دهێتـە نڤیسین. ڕانەبوردووی ئێسـتا

نـامـە دێ هێتە نڤیسین. ڕانەبوردووی داهاتوو

بۆ حاڵـەتی کۆ، دەستورەکان بەم شێوەیە دەبێت:

١. ڕابوردووی نزیک هـاتنە + چـاوگ

٢. ڕابوردووی دوور هاتبوونە + چـاوگ

٣. ڕابوردووی تـەواو هـاتینە + چـاوگ

٤. ڕابوردووی بەردەوام دهـاتنە + چـاوگ

٥. ڕانەبوردووی ئێسـتا دهـێنە + چـاوگ

٦. ڕانەبوردووی داهاتوو دێ هێنە + چـاوگ

لێرەدا چەند ڕستەتەیەک لە بکەردیارەوە دەگۆڕین بۆ بکەرنادیار:

١ـ وان کوڕان زەڤیێن خۆ کێڵان.

زەڤی هاتنە کێلان. ڕابوردووی نزیک

زەڤی هاتبوونە کێڵان. ڕابوردووی دوور

زەڤی هاتینە کێڵان. ڕابوردووی تەواو

زەڤی دهاتنە کێڵان. ڕابوردووی بەردەوام

زەڤی دهێنە کێڵان. ڕانەبوردووی ئیستا

زەڤی دێ هێنە کێڵان. ڕانەبوردووی داهاتوو

٢ـ وان سێڤێن خۆ خارن.

سێڤ هاتنە خارن. ڕابوردووی نزیک

سێڤ هاتبوونە خارن. ڕابوردووی دوور

سێڤ هاتینە خارن. ڕابوردووی تەواو

سێڤ دهاتنە خارن. ڕابوردووی بەردەوام

سێڤ دهێنە خارن. ڕانەبوردووی ئێستا

سێڤ دێ هێنە خارن. ڕانەبوردووی داهاتوو

سەرچاوەکان

١ـ ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان(٢٠٠٣)، پێشبەند و پاشبەند لە هەردوو دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژووروووی زمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا.
٢ـ ئەمیر مستۆ محەمەد(٢٠٠٩)، جێناو لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا (لە ڕوانگەی تیۆری دەسەڵات و بەستنەوەدا)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی زمانی زانکۆی سەلاحەددین.
٣ـ ئەورەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٧٩)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی)، بەشی یەکەم (ناو)، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا.
٤ـ ئەورەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٨٧)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی دووەم (جێناو)، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا.
٥ـ ئەورەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٩٢)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی) بەشی سێیەم (ئاوەڵناو)، کۆڕی زانیاری عێراق/ دەستەی کورد، بەغدا.

٦ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٩٨)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی چوارەم (ژمارە و ئاوەڵکردار)، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا.
٧ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(٢٠٠٠)، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی پێنجەم (کردار)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
٨ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٩٧)، وتاری کار بەپێی ڕۆنان و چەند سەرنجێک، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٣٩)، ١٩٩٧.
٩ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(٢٠٠٤)، فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی، سلێمانی.
١٠ـ ئەوڕەحمانی حاجی مارف(د)(١٩٧٦)، زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا.
١١ـ ئیبراهیم ڕەمەزان زاخۆیی(٢٠٠٨)، ڕێزمانا کوردی، دەزگای سپیریێز بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، دهۆک، چاپخانەی خانی.
١٢ـ باقێ نازێ(٢٠١٢)، ریێزمانا کوردی (تیوری و پراکتیک)، چاپخانەی هەوار، دهۆک.
١٣ـ تۆفیق وەهبی(١٩٢٩)، دەستووری زمانی کوردی، جیزمی یەکەم، بەغدا.
١٤ـ جەلادەت ئالی بەدرخان(٢٠٠١)، ئەلفابێیا کوردی و بنگەهێن گرامەرا کورمانجی، ڤەگوهاستن ژ تیپێن لاتینی: مەسعود خالد گولی، چاپخانەی خەبات، دهۆک.

١٥. دلبرین عەبدوللا عەلی(٢٠١٢)، جوداکرنا کاریٚ لێکدای ژ کاریٚ خودان تەواوکەر و بەرکار، چاپخانەی هەوار، دهۆک.
١٦. دولبەر ئیبراهیم فەرەج شاڵی(٢٠٠٠)، یاسای دەنگییەکانی زمانی کوردی، نامەی ماستەر، بەشی کوردی ـ کۆلیژی زمان ـ زانکۆی سلێمانی.
١٧ـ ڕەشید کورد(٢٠٠٨)، ریٚزمانا زمانیٚ کورمانجی، و: ئیسماعیل تاها شاهین، دەزگای سپیریٚز، چاپخانەی خانی، دهۆک.
١٨ـ ڕەفیق محێدین شوانی(د)(٢٠٠٨)، ئەو وشانەی لە چاوگەوە وەردەگیرێن، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی، دهۆک.
١٩. ڕەفیق محێدین شوانی(د)(٢٠٠٤)، ئامرازی بەستنەوە لە زمانی کوردیدا، دەزگای سەردەم، سلێمانی.
٢٠. ساموێل ئودلی رەی(٢٠٠٧)، زمانیٚ کوردی – دڤۆکیٚ هەکاریا – گرامەر – فەرهەنگ، و: ڕۆژان حازم، دەزگای سپیریٚز، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
٢١ـ سەلوا فەریق سالح(٢٠٠٩)، کاری داڕێژراو لەنێوان کوردی (دیالێکتی ژووروو) و فارسیدا، دەزگای سپیریٚز، چاپخانەی خانی، دهۆک.
٢٢. سعید صدقی کابان(١٩٢٨)، مختصر صرف ونحوی کوردی،جزء ١، چاپخانەی نجاح، بەغدا.
٢٣ـ سەلام ناوخۆش و نەریمان خۆشناو(٢٠٠٩)، زمانەوانی، بەرگەکانی(یەکەم و دووەم و سێیەم)، چاپخانەی منارە، هەولێر.

٢٤. صادق بهاءالدین ئامێدی(١٩٨٧)، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری، چاپا یەکێ، زانکۆی سەلاحەدین، دار الشؤون الثقافیة العامة.
٢٥ـ عبدالله شالی(١٩٧٦)، ڕابەری قوتابیان بۆ چاوگ و بۆ فرمان، چاپی یەکەم، چاپخانەی(دار الجاحظ)، بەغدا.
٢٦. عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول(د)(١٩٩١)، ناکردن لەکوردیدا نامەی ماجستێر، زانکۆی سەلاحەدین.
٢٧ـــ عەبـــدوڵڵا حوســـێن ڕەســـوڵ(د)(٢٠٠٦)، پـــوختەیەکی وردی ڕستەسازی کوردی، چاپی دووەم، کتێبفرۆشی سۆران، چاپخانەی منارە، هەولێر.
٢٨. عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسووڵ(١٩٩٥)، مۆرفیمە ڕێزمانیەکانی کار، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)، زانکۆی بەغدا.
٢٩. عەبدولسەلام نەجمەدین و سەلوا فەریق(٢٠١٠)، ڕێزمانا کوردی بۆ زارۆکان، دەزگای سپێرێز، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
٣٠. عومەر مەحموود کەریم(٢٠٠٤)، کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا، نامەی ماجستێر، بەشی کوردی کۆلیژی پەروەردە (ئیبن ڕوشد)ی زانکۆی بەغدا.
٣١ـ فاضل عومەر(٢٠٠٤)، ئاورەک د زمانێ کوردی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.
٣٢ـ قەیس کاکل تۆفیق(١٩٩٥)، جۆرەکانی ڕستە و تیۆری کردە قسەییەکان، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەددین.

٣٣ــ ڤیــان ئیبــراهیم عــەلی(٢٠٠٨)، تایبــەتییێن هــەڤالناڤی د زمــانێ کوردیدا(دیالێکتا سـەری ـ گوڤـەرا بەهـدینی)، نامـەی ماسـتەر، بەشـی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی دهۆک.
٣٤ــ ک.ک.کوردۆییێــڤ(١٩٨٤)، ڕێزمــانی کــوردی بە کەرەســتەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، و: کوردستان موکریانی، هەولێر.
٣٥ـ لیژنەی زمان و زانستەکان(١٩٧٦)، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی، کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا.
٣٦ــ لیــژنەیەک لە وەزارەتــی پەروەردە(٢٠٠٧)، زمــان و ئەدەبــی کوردی، پۆلی دووەمی ناوەندی، چاپخانەی ئارام، بەغدا.
٣٧ــ لیــژنەیەک لە وەزارەتــی پەروەردە(٢٠٠٧)، زمــان و ئەدەبــی کوردی، پۆلی سێیەمی ناوەندی، چاپخانەی ئارام، بەغدا.
٣٨ــ لێــژنەیەک لە وەزارەتــی پەروەردە(٢٠٠٩)، زمــان و ئەدەبــی کــوردی، پــۆلی هەشــتەمی بنەڕەتــی، چــاپی ســێیەم، چاپخــانەی (ئەکاسیا)، هەولێر.
٣٩ــ لێــژنەیەک لە وەزارەتــی پەروەوردە(٢٠١٠)، زمــان و ئەدەبــی کــوردی، پــۆلی یــازدەهەمی ئامــادەیی، چــاپی چــوارەم، چاپخــانەی (مستقبل)، لوبنان.
٤٠ــ لێــژنەیەک لە وەزارەتــی پەروەردە(٢٠١٠)، زمــان و ئەدەبــی کوردی، پۆلی دەیەمی ئامادەیی، چاپی چوارەم، چاپخانەی (مستقبل)، لوبنان.

٤١ـ مزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد(٢٠٠٦)، دۆخی ئێرگەتیڤ لە زمانی کوردیدا (کرمانجی سەروو)، نامەی ماستەر، بەشی کوردی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤاتییەکانی زانکۆی سەلاحەددین.
٤٢. مەمێ ئالان، کۆکردنەوەی صالح عەلی گوللی، بەغدا، ١٩٧٧ .
٤٣. محەمەد عومەر عەول(٢٠٠١)، دابەشبوونی کرداری لێکدراو لە ڕووی دارشتن و ئەرکەوە (لە کرمانجی خواروو)دا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سلێمانی.
٤٤. محەمەد مەعروف فەتاح(د)(١٩٨٩)، کارو پۆلێن کردنەکانی بەپێی ڕۆنان، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٢١)، ١٩٨٩.
٤٥. محمد طاهر گوهەرزی(١٩٩٩)، ڕێزمانا کوردی ـ زارێ کرمانجی، چاپخانەی خەبات، دهۆک.
٤٦ـ مصطفی محمد زەنگنە(١٩٨٩)، کار و ئەرکی لە سینتاکسدا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سەلاحەددین.
٤٧. نەسرین فەخری(د)(١٩٧٤)، پاشگری (اندن) لە زمانی کوردیدا، گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، بەغدا.
٤٨ـ نەسرین فخری(د) و کوردستان موکریان(د)(١٩٨٢)، ڕێزمانی کوردی،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر.
٤٩ـ نووری عەلی ئەمین(١٩٦٠)، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی.
٥٠. نووری عەلی ئەمین(١٩٥٦)، قەواعیدی زمانی کوردی، لە (صرف و نەحو)دا، بەرگی یەکەم، چاپخانەی مەعارف، بەغدا.

٥١. نووری عەلی ئەمین(١٩٥٨)، قەواعیدی زمانی کوردی، لە (صرف و نەحو)دا، بەرگی دووەم، چاپخانەی مەعارف، بەغدا.
٥٢ـ نەریمان عەبدوللا خۆشناو(٢٠٠٧)، بکەر نادیار، سەنتەری ڕوناکبیری هەتاو، هەولێر، چاپخانەی شەهاب.
٥٣. نەریمان عەبدوللا خۆشناو(٢٠٠٥)، کاری تیپەڕ لێکۆڵینەوەیەکی بەرانبەرییە لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا، گ . کاروان، ژ. (١٩٨)، ٢٠٠٥.
٥٤. نەریمان عەبدوللا خۆشناو(٢٠٠٩)، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی منارە، هەولێر.
٥٥. نەریمان عەبدوللا خۆشناو(٢٠١٢)، ڕێزمانی کوردی ـ کرمانجی ناوەڕاست و کرمانجی سەروو، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.
٥٦ـ نەریمان عەبدوللا خۆشناو(٢٠١٢)، ڕستەسازی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.
٥٧. وریا عومەر ئەمین(٢٠٠٤)، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، دەزگای ئاراس، هەولێر.
٥٨ـ وریا عومەر ئەمین(د)(١٩٩٧)، ڕەخنەی نارەخنە، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٤٠)، ١٩٩٧.